

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет бізнесу та права

(повне найменування факультету)

Кафедра міжнародних економічних відносин

(повне найменування кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ОЦІНКА ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА РОЗВИТОК
СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини

(шифр і назва спеціальності)

освітня програма Міжнародні економічні відносини

(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
групи МЕВм-21

Заславський Богдан Євгенович

(підпис)

Керівник:

к.е.н., доцент

Галазюк Наталія Миколаївна

(підпис)

Кваліфікаційну роботу

допущено до захисту

«__» _____ 2023 р.

Гарант освітньої програми:

к.е.н., доцент

Зелінська Ольга Миколаївна

(підпис)

Луцьк – 2023 року

Луцький національний технічний університет

Факультет бізнесу та права

Кафедра міжнародних економічних відносин

Ступінь вищої освіти: магістр

Галузь знань: 29 Міжнародні відносини

Спеціальність: 292 Міжнародні економічні відносини

Освітня програма: Міжнародні економічні відносини

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних економічних відносин _____ к.е.н. доцент Олена БАУЛА

« _____ » _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Заславському Богдану Євгеновичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: Оцінка впливу діяльності ТНК на розвиток світової економічної системи

Керівник роботи: к.е.н., доцент Галазюк Наталія Миколаївна

затверджені наказом закладу вищої освіти від «04» січня 2023 року № 06/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «12» грудня 2023р.

3. Вихідні дані до роботи: роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, дані міжнародної статистики Банку міжнародних розрахунків, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва і розвитку, ЮНКТАД, матеріали експертних досліджень, інформаційні ресурси мережі Інтернет та ін.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): ВСТУП. РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ. 1.1. Сутність та основні типи ТНК у сучасній світовій економічній системі. 1.2. Вплив ТНК на розвиток світової економічної системи. 1.3. Конкурентні переваги ТНК в системі світового господарства. РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ. 2.1. Оцінка середовища функціонування ТНК в умовах ринкової економіки. 2.2. Аналіз впливу прямих іноземних інвестицій на діяльність ТНК. 2.3. Аналіз та оцінка економічної діяльності ТНК в Україні. РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ. 3.1. Перспективи розвитку ТНК на світовому ринку. 3.2. ТНК і перспективи розвитку в Україні. ВИСНОВКИ.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Лист 1. Мета, об'єкт, предмет та завдання дослідження. Лист 2. Критерії відношення компаній до ТНК. Лист 3. Поділ ТНК в залежності від структури виробництва. Лист 4. Найбільші ТНК в залежності від прибутку у 2019 році. Лист 5. Динаміка збільшення кількості ТНК в період 2002-2023 р.р. Лист 6. Особливості діяльності ТНК в банківській сфері. Лист 7. Вплив ТНК на країну базування. Лист 8. Вплив ТНК на країни периферії. Лист 9. Вплив ТНК на людський капітал України: кандидати та доктори наук, які виїхали за кордон. Лист 10. ТНК і нафтопереробна галузь: динаміка видобутку сирої нафти в період 2016-2020 р.р. тис. барель/день. Лист 11. ТНК в Україні: основні інвестори в 2019 році. Лист 12. Фінансові результати ТНК в Україні за 2019 р. Лист 13. Перспективи участі України у процесах транснаціоналізації світової економіки. Лист 14. Висновки.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>Теоретичний розділ</i>	доцент Галазюк Н.М.		
<i>Аналітичний розділ</i>	доцент Галазюк Н.М.		
<i>Проектний розділ</i>	доцент Галазюк Н.М.		
<i>Висновки</i>	доцент Галазюк Н.М.		
<i>Нормоконтроль</i>	доцент Галазюк Н.М.		

7. Дата видачі завдання 04.01.2023р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Термін виконання етапів кваліфікаційної роботи магістра	Примітка
1	<i>Обґрунтування теми</i>	<i>до 03.01.2023</i>	<i>виконано</i>
2	<i>Огляд літератури із досліджуваної проблеми</i>	<i>до 15.06.2023</i>	<i>виконано</i>
3	<i>Теоретичний розділ</i>	<i>до 01.09.2023</i>	<i>виконано</i>
4	<i>Аналітичний розділ</i>	<i>до 30.09.2023</i>	<i>виконано</i>
5	<i>Проектний розділ</i>	<i>до 01.11.2023</i>	<i>виконано</i>
6	<i>Висновки</i>	<i>до 07.11.2023</i>	<i>виконано</i>
7	<i>Формування списку використаних джерел</i>	<i>до 09.11.2023</i>	<i>виконано</i>
8	<i>Формування додатків</i>	<i>до 11.11.2023</i>	<i>виконано</i>
9	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	<i>до 18.11.2023</i>	<i>виконано</i>
10	<i>Попередній захист кваліфікаційної роботи магістра</i>	<i>до 25.11.2023</i>	<i>виконано</i>
11	<i>Нормоконтроль</i>	<i>до 05.12.2023</i>	<i>виконано</i>
12	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	<i>до 07.12.2023</i>	<i>виконано</i>
13	<i>Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту</i>	<i>до 12.12.2023</i>	<i>виконано</i>

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Заславський Б.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

Галазюк Н.М.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Заславський Б. Є. «Оцінка впливу діяльності ТНК на розвиток світової економічної системи». Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОП «Оцінка впливу діяльності ТНК на розвиток світової економічної системи» спеціальності Міжнародні економічні відносини. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2023.

Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У роботі проведено аналіз ролі та впливу транснаціональних корпорацій (ТНК) у глобальній економіці, розглянуті основні характеристики ТНК, вказано на їхню здатність адаптуватися до різноманітних умов ринку та взаємодію з різними культурними та економічними середовищами.

В аналітичному розділі роботи розглянуто різні методики оцінки глобального впливу ТНК на економічну систему. Здійснено порівняльний аналіз позитивних та негативних аспектів, враховуючи їхню роль у створенні робочих місць, розвитку технологій та розподілі ресурсів.

Проектна частина дослідження присвячена перспективам співпраці ТНК з Україною в різних сферах. Зазначено важливість збереження національних інтересів та стандартів при залученні іноземних інвестицій. Загальний висновок полягає в необхідності забезпечення балансу між позитивними та негативними наслідками діяльності ТНК, що залежить від конкретних обставин, політики країн та регулюючих механізмів.

Ключові слова: глобалізація, економіка, ТНК, транснаціональні корпорації, міжнародна економіка, глобальні корпорації.

ANNOTATION

Zaslavskiy B. Y. "Assessment of the impact of TNCs on the development of the world economic system". Manuscript.

Qualification work for master's degree in "Assessment of the impact of TNCs on the development of the world economic system", speciality International Economic Relations. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2023.

The master's thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references.

The paper analyzes the role and impact of transnational corporations (TNCs) in the global economy, examining the key characteristics of TNCs and highlighting their ability to adapt to diverse market conditions and interact with various cultural and economic environments.

The analytical section of the study explores various methodologies for assessing the global influence of TNCs on the economic system. A comparative analysis of positive and negative aspects is conducted, taking into account their role in job creation, technological development, and resource distribution.

The project part of the research focuses on the prospects of collaboration between TNCs and Ukraine in various sectors. Emphasis is placed on the importance of preserving national interests and standards when attracting foreign investments. The overall conclusion underscores the need to strike a balance between the positive and negative consequences of TNC activities, dependent on specific circumstances, country policies, and regulatory mechanisms.

Keywords: globalisation, economy, TNCs, transnational corporations, international economy, global corporation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОДІЯЛЬНОСТІ ТНК В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ	8
1.1. Сутність та основні типи ТНК у сучасних світовій економічній системі	9
1.2. Вплив ТНК на розвиток світової економічної системи	14
1.3. Конкурентні переваги ТНК в системі світового господарства	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	28
2.1. Оцінка середовища функціонування ТНК в умовах ринкової економіки.....	28
2.2. Аналіз впливу прямих іноземних інвестицій на діяльність ТНК	41
2.3. Аналіз та оцінка економічної діяльності ТНК в Україні.....	49
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ	63
3.1. Перспективи розвитку ТНК на світовому ринку.....	63
3.2. ТНК і перспектива розвитку в Україні.....	67
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	82
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Оцінка впливу діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) на розвиток світової економічної системи вкрай актуальна у сучасних умовах глобалізації та економічної інтерконектованості. Діяльність ТНК визначає не лише економічні, але і соціокультурні та екологічні аспекти світового розвитку.

По-перше, економічний внесок ТНК у світову економіку важко переоцінити. Вони забезпечують масштабні інвестиції, створюють робочі місця та сприяють технологічному розвитку. Однак такий вплив має свої виклики, такі як неоднаковий розподіл прибутків, конкурентний тиск та інші економічні ризики.

По-друге, соціокультурний аспект включає в себе вплив ТНК на різноманітні аспекти суспільства, включаючи стандарти життя, освіту та культурні обміни. Це може призводити до асиміляції місцевих культур або, навпаки, сприяти різноманітності і культурному обміну.

По-третє, екологічний вплив ТНК набуває все більшого значення в контексті збереження навколишнього середовища. Часто діяльність ТНК пов'язана з видобутком та використанням природних ресурсів, що може призводити до екологічних проблем та забруднення.

Питаннями оцінки впливу ТНК на світову економіку займалися такі вчені, як: Козак Ю.Г., Сушко Л.М., Герасимчук В.Г., Зав'ялова О.В., Рокоча В. В., Якубовський С.О., Нумер S.H., Гавриш О. А., Корогодова О. О., Манойленко Д.В., Пехник А.В., Присяжнюк Ю.І., Рогач О.І. та інші.

Актуальність вивчення впливу ТНК на світову економіку обумовлює мету нашої роботи.

Мета роботи: розглянути і оцінити вплив ТНК на розвиток світової економіки.

Виходячи з мети роботи розглянемо її завдання:

1. Визначити поняття транснаціональних корпорацій та їх типологію
2. Розглянути вплив ТНК на світову економіку

3. Описати переваги та недоліки транснаціональних корпорацій
4. Оцінити середовище функціонування ТНК
5. Проаналізувати вплив прямих інвестицій на діяльність ТНК
6. Розглянути ТНК в системі відносин міжнародних корпорацій з державами та їх урядами, зокрема на прикладі України
7. Оцінити пріоритети розвитку ТНК та перспективи їх співпраці з Україною

Предмет дослідження: світова економіка, міжнародні економічні відносини, ТНК та їх вплив на світову економічну систему .

Об'єкт дослідження: транснаціональні корпорації, країни базування та приймаючі країни.

Методи дослідження: загальнонаукові, узагальнення теоретичних знань, індукції, дедукції, графічний метод подання даних.

Інформаційна база досліджень. У роботі використано інформацію із мережі-інтернет, підручників, наукових статей, посібників, наукових вісників та монографій.

Наукове значення роботи. У роботі розглянуто ТНК з точки зору типології та їх ролі у світовій економіці. Описано та оцінено вплив корпорацій на інформаційні ринки, електроенергетичну галузь та власне на самі держави, які розмістили на своїй території філії ТНК. Визначено подальші перспективи розвитку ТНК та їх роль у розвитку нашої держави.

Практичне значення роботи. Полягає в тому, що окреслені та обґрунтовані в кваліфікаційній роботі магістра наукові рекомендації та пропозиції, щодо перспектив розвитку ТНК та їх ролі в світовій економіці можуть бути представлені на розгляд при формуванні інвестиційної стратегії країни в контексті надання економічних площадок для розміщення потужностей ТНК.

Структура роботи: робота складається із вступу, основної частини, включає 3 розділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 88 сторінок. Магістерська робота включає 6 таблиць, 8 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

1.1. Сутність та основні типи ТНК у сучасних світовій економічній системі

Серед дослідників немає однакового розуміння міжнародних господарських об'єднань. В американській літературі з міжнародної економіки вживаються терміни "багатонаціональні фірми" (multinational firms – MNF) і "багатонаціональні корпорації" (multinational corporation – MNC), які часто використовуються як синоніми [1]. Однак найпоширенішим є термін "транснаціональні корпорації" (transnational corporation – TNC), яким користуватимемося в цій роботі.

Під визначенням ТНК розуміються підприємства (фінансово-промислові об'єднання), яким належать або які контролюють комплекси виробництва чи обслуговування, що знаходяться за межами тієї країни, в якій ці корпорації базуються. Вони мають розгалужену мережу філій і відділень у різних країнах і займають провідне становище у виробництві та реалізації того чи іншого товару.

Необхідно зазначити, що термін "транснаціональна корпорація", "багатонаціональна компанія" (multinational corporation, multinational enterprise, MNC) як загальноприйнятий почав застосовуватися тільки з 1960 р.

Як правило, термін корпорація вживається до фірм, концернів тощо, які функціонують за участю акціонерного капіталу. Корпорація – усталена в англійських країнах назва акціонерного товариства.

Транснаціональна корпорація – це комплекс, який використовує у своїй діяльності міжнародний підхід і передбачає формування транснаціонального виробничого, торговельного та фінансового комплексу з єдиним центром ухвалення рішень у країні базування і з філіями в інших країнах.

За визначенням Комісії ООН з ТНК до транснаціональних корпорацій слід відносити фірми, що оперують у двох або більше країнах і керують зарубіжними підрозділами з єдиного центру [2]. Слід додати, що ТНК – це, як правило, олігополія. Усі вони більшою чи меншою мірою мають монопольну владу, хоча повністю їй не вільні у своїх господарських рішеннях. Вони беруть активну участь у розвитку та регулюванні міжнародного поділу праці; їм притаманна відносна незалежність міжнародного руху капіталу від процесів, що відбуваються в країні базування материнської компанії.

Характерною рисою ТНК є поєднання централізованого керівництва з певним ступенем самостійності юридичних осіб і структурних підрозділів (філій, представництв), які входять до неї і розташовані в різних країнах.

"Багатонаціональність" компанії може проявлятися і у сфері власності. Хоча критерієм цієї "міжнародності", як правило, є не власність на капітал. Крім кількох багатонаціональних за капіталом компаній, у всіх інших ядро власності базується на капіталі однієї, а не різних країн. Так, відповідно до рейтингів, опублікованих у газеті "Financial Times" за 1997 р., до числа 500 провідних світових компаній увійшло лише 6 зі змішаним капіталом різних країн. У 2003 р. за даними Unctad серед 100 найбільших ТНК світу таких компаній було три. "Багатонаціональність" власності, як правило, проявляється дещо в іншому: оскільки власність компанії уособлюють її акції, то акції транснаціональної корпорації мають мати ходіння в багатьох країнах. Це означає, що акції материнської та дочірніх фірм мають бути доступні для придбання в усіх країнах, де діє багатонаціональна компанія.

Щодо визначення критеріїв, які дають змогу відокремити ТНК від інших фірм, у всьому світі досі точаться суперечки. Оскільки важко з упевненістю

визначити, чи використовує компанія "міжнародний підхід", застосовуються вужчі визначення транснаціональних корпорацій.

Використовуються такі критерії віднесення корпорацій до транснаціональних:

- кількість країн, у яких діє компанія (від 2 до 6 країн);
- мінімальна кількість країн, у яких розміщені виробничі потужності компанії;
- розмір, якого досягла компанія;
- мінімум частки іноземних операцій у доходах або продажах фірми (як правило, 10-25 %);
- володіння не менш ніж 25 % "голосуючих" акцій у трьох або більше країнах - мінімум пайової участі, що забезпечує контроль над економічною діяльністю зарубіжного підприємства і представляє прями зарубіжні інвестиції;
- багатонаціональний склад персоналу компаній, склад її вищого керівництва.

У США немає однозначного визначення ТНК. Тут можна зустріти класифікацію ООН. Тривалий час до ТНК відносили фірми, які мали річний оборот, що перевищував 100 млн дол. і філії не менш як у 6 країнах. Останніми роками було зроблено деяке уточнення: про міжнародний статус фірми тепер свідчить такий показник, як величина відсотка її продажів, що реалізуються за межами країни базування материнської компанії.

В цілому існує кілька класифікацій міжнародних корпорацій. Відповідно до класифікації відомого американського фахівця в галузі міжнародного маркетингу Ф. Котлера, за організаційними принципами міжнародні корпорації поділяють на чотири основні типи: [1, с. 456]

1. транснаціональні компанії;
2. багатонаціональні корпорації;
3. інтернаціональні корпорації;
4. глобальні компанії.

Під транснаціональними корпораціями розглядають міжнародний комплекс підприємств виробничого, торговельного або фінансового призначення з єдиним центром ухвалення управлінських рішень у країні базування і з філіями в інших країнах. Право власності над акціонерним капіталом належить тільки представникам країни-засновника. Філії та дочірні підприємства можуть бути змішаними, з переважно національною участю. Характерною рисою ТНК є поєднання централізованого керівництва з певним ступенем самостійності підприємств і структурних підрозділів (філій, представництв), що входять до неї і розташовані в різних країнах [1, с. 458].

Транснаціональні корпорації є міжнародними за характером своєї діяльності: вони володіють зарубіжними підприємствами або контролюють виробництво продукції (чи послуг) за межами країни базування, розташовуючи там свої філії, які функціонують відповідно до спільної стратегії, що розробляється материнською компанією (яка в максимальних випадках набуває глобального характеру). Таким чином, закордонні операції ТНК стають визначальним фактором у житті корпорації [2, с. 26].

Багатонаціональні корпорації (БНК) – це, власне, міжнародні корпорації, що об'єднують національні компанії низки держав, щонайменше двох, на виробничій і науково-технічній основі. Як своєрідний класичний приклад такої корпорації зазвичай наводять англо-голландський концерн «Ройал Датч/Шелл», що існує з 1907 р [2, с. 27].

Межі між зазначеними типами міжнародних компаній рухливі, можливий перехід компанії з однієї форми в іншу.

Інтернаціональні корпорації – це (за Ф. Котлером) національні монополії із зарубіжними активами. Їхня виробнича і торгово-збутова діяльність виходить за межі однієї держави [2, с. 27].

У процесі глобалізації економіки з'явилася нова форма міжнародних корпорацій, яка має назву глобально інтегроване підприємство або, власне, глобальна корпорація – ГК. Такі підприємства виникли в 1980-ті рр. Найбільшою мірою до глобальних форм діяльності тяжіють великі фірми,

зайняті в хімічній, електротехнічній, електронній, нафтовій, автомобільній, інформаційній, банківській галузях [1, с. 460].

До числа глобальних відносять такі корпорації, які інтегрують великомасштабну господарську діяльність, здійснювану в різних країнах [3, с. 12]. Глобальна корпорація може розподіляти свої операції між підприємствами, розосередженими по всьому світу. Визначальними моментами для організації стають можливість економії на витратах, наявність у різних країнах кваліфікованих співробітників для виконання конкретних операцій, ефективність реалізації на ринку тощо. Державні кордони, які в минулому могли завадити переміщенню робочої сили, капіталу, інтелектуальної власності, мають дедалі менше значення для здійснення діяльності корпорацій у глобальному масштабі. Аrenoю діяльності глобальної корпорації є вже все світове господарство.

Можна виокремити такі характерні риси глобальної корпорації: [3, с. 34]

- вона охоплює компанії практично всіх держав;
- за своєю архітектурою ця корпорація є мережевою;
- з правового погляду являє собою сукупність юридичних осіб, пов'язаних між собою системами перехресної участі та договорів;
- включає в себе низку центрів, а також компанії, що знаходяться на периферії;
- всередині неї формується специфічне ринкове середовище – свій власний внутрішній ринок (internal market) і особлива корпоративна етика.

Залежно від структури виробництва міжнародні корпорації поділяють також на три великі групи: [3, с. 35]

1. горизонтально інтегровані;
2. вертикально інтегровані;
3. диверсифіковані.

Горизонтальна інтеграція дає змогу об'єднувати підприємства в різних країнах для випуску однієї й тієї самої продукції або надання однотипних послуг (за такою схемою діє компанія «Мак Доналдс») [3, с. 33].

Вертикальна інтеграція передбачає концентрацію виробництва в одній або декількох країнах, але за умови, що продукція, яку випускають, використовується надалі в процесі виробництва на інших підприємствах, що входять до складу цієї ж міжнародної корпорації (наприклад, фірма «Адідас») [5, с. 33].

Диверсифікована корпорація об'єднує національні підприємства з вертикальною та горизонтальною інтеграцією, які розташовані в різних країнах (таку структуру має «Майкрософт») [3, с. 33].

1.2. Вплив ТНК на розвиток світової економічної системи

Нині потужною економічною силою, яка пов'язує національні господарства і визначає економічний розвиток відповідних країн і світу в цілому, є транснаціональні корпорації. До них відносять міжнародні фірми, які мають свої господарські підрозділи у двох або більше країнах і керують цими підрозділами з одного або кількох центрів на основі такого механізму ухвалення рішень, який дає змогу проводити узгоджену політику та загальну стратегію, розподіляючи ресурси, технології та відповідальність для досягнення найвищого результату – прибутку.

Іноді розрізняють ТНК і БНК (багатонаціональні компанії), причому останній термін використовується для того, щоб позначити переважну прив'язаність компанії до країни свого походження (за обсягом діяльності, зв'язками з діловими і політичними колами, зосередженням наукових досліджень тощо), тоді як сфера дій і «адреса» ТНК – увесь світ. Це справді глобальні, космополітичні компанії [4, с. 111].

Однак під БНК частіше мають на увазі такі компанії, ядро яких утворює капітал двох або трьох країн, на відміну від звичайних ТНК із контролюючим капіталом однонаціонального походження [4, с. 112].

Якщо наприкінці XIX ст. завершився процес заміщення локальних господарських систем національними економіками, то в останнє десятиліття XX ст. відбулося їх часткове розчинення у світовій господарській системі, виникли абсолютно нові форми взаємодії та взаємозалежності держав. Процес формування нових економічних відносин безпосередньо пов'язаний з інформаційною революцією і технологічною трансформацією індустріально розвинених країн [4, с. 112].

Роль ТНК у світовому господарстві. Скелетом світового економічного простору стають ТНК, усередині яких виробництво підпорядковане плану. У результаті цього не більше 1/4 світової економіки функціонує в умовах вільного ринку. Відбувається неминуча конвергенція ринку і плану, утворюється новий економічний простір ТНК зі своїми національними інтересами. Сукупні валютні резерви цього простору в кілька разів перевершують валютні резерви центральних банків усіх держав світу. Наявність транснаціонального капіталу фактично зводить нанівець спроби регулювати національну економіку кейнсіанськими або монетаристськими методами. При цьому роль національної держави стає дедалі менш значущою: транснаціональний капітал перебуває поза юрисдикцією цих держав [5, с. 207].

Розвиток ТНК призводить до того, що глобальна економіка стає самовідтворюваною системою, процес регулювання переміщується з національного рівня на глобальний. Тільки світовий ринок має досить ефективні механізми регулювання міжгалузевих і міжрегіональних пропорцій відтворення.

До глобалізації національне господарство кожної країни являло собою самовідтворювальну систему. Тепер така система – тільки світове господарство в цілому [5, с. 209]. Жодна національна економіка, що бере участь у глобальному економічному процесі, не може претендувати на самостійне відтворення. Країни, що відстали в загальному розвитку і розвитку сучасних технологій, переходять на периферію світового господарства.

Транснаціональна корпорація – це приблизно 200 тис. основних (материнських) компаній і близько 300 тис. їхніх зарубіжних філій, які справляють дедалі більший вплив на систему міжнародних економічних відносин і світову економіку загалом (табл. 1.1). Загальний обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) становить 3,2 трлн дол., а обсяг продажів закордонними філіями ТНК – 6,4 трлн; це більше, ніж увесь світовий експорт у 2000 р. (6,1 трлн дол.). Продажі закордонних філій зростають на 20-30% швидше, ніж прямий експорт ТНК. Під безпосереднім управлінням ТНК з різним ступенем інтеграції перебуває понад 1/3 всіх виробничих активів світу і 80% нових технологій [6, с. 155].

Таблиця 1.1

Найбільші ТНК в залежності від прибутку

Місце в рейтингу	Компанії	Дохід млн. дол. США	Прибуток млн. дол. США	Кількість працівників
1	Wal-Mart Stores	421,849	16,389	2,100,000
2	Royal Dutch Shell	378,152	20,127	97,000
3	Exxon Mobil	354,674	30,460	103,700
4	BP	308,928	-3,719	79,700
5	Sinopec Group	273,422	7,629	640,535
6	China National Petroleum	240,192	14,367	1,674,541
7	State Grid	226,294	4,556	1,564,000
8	Toyota Motor	221,760	4,766	317,716
9	Japan Post Holdings	203,958	4,891	233,000
10	Chevron	196,337	19,024	62,196

Складено автором на основі джерела: [6]

Міжнародні транснаціональні економічні сили висококонцентровані. Про це свідчить той факт, що 1% материнських ТНК володіє 50% усього обсягу ПІІ (загальних активів закордонних філій) [6, с. 157].

Визначальний вплив ТНК на світовий розвиток добре проглядається через систему їхніх міжнародних науково-технічних зв'язків, з яких найхарактернішими є такі: [7, с. 89]

- зовнішня технологічна торгівля, включаючи торгівлю машинами, обладнанням, патентами, ліцензіями, ноу-хау тощо;
- експорт капіталу з метою реалізації великих науково-технічних проектів, інвестицій у наукомісткі види виробництва (електроніка, інформатика, біотехнологія, нові матеріали тощо), будівництва підприємств та інших об'єктів, проведення геолого-розвідувальних робіт;
- військова сфера, включно зі спільними науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами (НДДКР) і торгівлю зброєю;
- міжнародний інжиніринг;
- міжнародний лізинг;
- підготовка за кордоном науково-технічних кадрів;
- контроль міжнародного ринку інформаційних послуг;
- безпосередня участь у розробленні міжнародних угод зі стандартизації та інших напрямів, що забезпечують узгодженість дій ТНК на світовій арені;
- науково-технічні зв'язки в рамках двосторонніх і багатосторонніх угод ТНК, включно з їхніми стратегічними союзами.

При аналізі ТНК використовується поняття "індекс транснаціоналізації".

Розрізняють два види індексу транснаціоналізації.

Індекс інтернаціоналізації компаній відображає ступінь залученості тієї чи іншої ТНК у виробництво товарів і послуг за кордоном. Він розраховується як середньоарифметична сума трьох величин: [7, с. 90]

- частки активів за кордоном у загальному обсязі активів ТНК;
- частки продажів за кордоном у загальному обсязі продажів цієї корпорації;
- частки персоналу за кордоном у загальній чисельності персоналу цієї ТНК.

У 2006 р. індекс транснаціоналізації 100 провідних ТНК світу становив у середньому 57%, хоча у багатьох ТНК він був набагато вищим, особливо у ТНК з малих і середніх країн. Так, у швейцарської "Нестле" він становив 83%, оскільки зарубіжні активи становили основну частину її активів (67 із 83 млрд дол.), за кордоном реалізовували майже всю її продукцію (57 із 78 млрд дол.), там же працювала переважна частина персоналу (257 із 265 тис. осіб) [1, с. 95].

Індекс транснаціоналізації країн оцінює значення іноземних ТНК для тієї чи іншої країни. Він розраховується як сума чотирьох величин: [1,8]

- частки прямих іноземних інвестицій у всіх капітальних вкладеннях усередині країни;
- відношення накопичених у країні прямих іноземних інвестицій до ВВП країни;
- частка філій іноземних корпорацій у виробництві ВВП країни;
- частка зайнятих на цих філіях у всій чисельності зайнятих у країні.

Зрозуміло, що найбільш транснаціоналізованими виявляються малі розвинені країни і території. У 2005 р. це були Гонконг ((104%), Сінгапур (65%), Бельгія і Люксембург (65%). В інших країнах цей індекс був набагато меншим: у Бразилії 13%, у Росії та Китаї 12, у Німеччині 11, у США 6, в Індії 4, у Японії 2% [8, с. 6].

Мотиви міжнародної діяльності корпорацій. Маючи в своєму розпорядженні потужну матеріальну базу, ТНК проводять таку виробничо-торговельну політику, яка забезпечує високоефективне планування виробництва і реалізації товару. Планування здійснюється в рамках материнської компанії і поширюється на дочірні фірми. Основу конкурентних переваг зарубіжних ТНК становить їхня стратегія інтернаціоналізації діяльності, що забезпечується експансією компаній [9, с. 34].

Транснаціональними корпораціями здійснюється динамічна політика в галузі капіталовкладень і науково-дослідних робіт у континентальному міжнародному масштабі. ТНК проникають у високотехнологічні, наукомісткі галузі виробництва, які потребують величезних інвестицій і

висококваліфікованого персоналу. При цьому помітно проявляється тенденція до монополізації цих галузей транснаціональними корпораціями. Чітко позначилася тенденція збільшення інвестицій у сферу послуг і наукомісткого виробництва (за оцінками експертів ЮНКТАД, понад 2/3 прямих іноземних інвестицій ТНК). Одночасно знижується їхня частка у видобувній промисловості, сільському господарстві та ресурсоємному виробництві [9, с. 35].

Визначальними чинниками здійснення міжнародної діяльності ТНК стають такі мотиви: [9, с. 37]

- необхідність отримання доступу до природних ресурсів інших країн. Це може бути продиктовано як виробничими або торговельними інтересами самої корпорації, так і сформульовано урядом держави, де розташована материнська компанія, як завдання для забезпечення стратегічних потреб країни (наприклад, у галузі енергоресурсів);
- пошук ринків збуту. Це актуально для державних ТНК, насамперед зайнятих видобутком корисних копалин;
- прагнення підвищити ефективність своїх операцій. ТНК працюють на міжкраїнних відмінностях у витратах виробництва. У розрахунок беруться різні умови, наприклад відмінності у витратах на транспортування продуктів;
- бажання перемогти в конкурентній боротьбі.

Із цією метою ТНК купують патенти на новітні технічні розробки та ноу-хау, здійснюють злиття з колишніми суперниками для вибудовування перешкод для потенційних конкурентів і реалізації своїх глобальних інтересів.

Злиття і поглинання. Для 1990-х рр. був характерний високий ступінь злиттів і поглинань компаній у різних сферах. І на початку нового тисячоліття цей процес триває високими темпами. У 2006 р. було зафіксовано понад 6900 транскордонних угод загальним обсягом 880 млрд дол. США, причому 172 з них належали до категорії мегаугод, кожна з яких має вартість понад 1 млрд дол [10, с. 147].

Злиття і поглинання характерні і для виробничих міжнародних корпорацій. Найбільшу активність виявляють нині виробники продуктів споживання, постачальники енергоносіїв і фірми, зайняті у сфері послуг (у тому числі фінансових). Для порівняння можна відзначити, що ще 10-15 років тому злиття і поглинання відбувалися в основному у сфері інформаційних технологій і телекомунікацій [10, с. 148]. Глобальні корпорації виявляють тенденцію до утворення великих груп, що об'єднують промислові, торговельні та фінансові компанії.

Причинами цих дій, які здійснюються як добровільно, так і силовим шляхом, є загострення конкурентної боротьби на світових ринках. Сучасна стратегія ТНК з метою збереження рівня конкурентоспроможності зазвичай включає стандартизацію виробництва, концентрацію виробничих потужностей і першочергове впровадження інновацій у країнах-основних споживачах продукції, координацію дій усіх зарубіжних філій. Прагнення до лідерства на ринках стимулює ТНК концентрувати зусилля на випуску високоякісної продукції обмеженого асортименту. Наприклад, 90% обсягу продажів корпорації "Боїнг" (США) припадає на авіаційну техніку. 84 % продажів у компанії "Тойота моторе" (Японія) – на автомобілі [9, с. 159].

Однак серйозні фінансові проблеми, неефективне управління ТНК можуть стати причиною злиття з процвітаючим партнером.

Останніми роками широкого поширення набуло глобальне стратегічне партнерство, або альянси між ТНК. Мета – об'єднати науковий потенціал, прискорити інноваційний розвиток, розділити ризики виробництва і збуту нових складних наукомістких виробів [11, с. 85].

Багато злиттів відбуваються між ТНК і фірмами, що надають даним ТНК консультаційні, транспортні послуги, зв'язок. Такі злиття сприяють формуванню глобальних мереж у різних сферах економіки. Транскордонні злиття і поглинання відбуваються переважно між фірмами, що базуються в розвинених країнах. Усі ці процеси є однією з форм стратегії ТНК з освоєння міжнародних ринків та утримання на них досягнутих конкурентних переваг.

Вони дають змогу інтегрувати в групу структури, що несуть із собою нові фінансові, технологічні, управлінські можливості. Досвід західних країн і Японії свідчить, що національний капітал може витримати конкуренцію з ТНК тільки в тому разі, якщо він сформований у великі промислово-фінансові об'єднання [11, с. 86].

Однією з новітніх форм завоювання ТНК міжнародних ринків є створення ними за кордоном спеціальних інвестиційних компаній. Завданням цих структур є інвестиції в дочірні та партнерські підприємства ТНК для стимулювання просування їхньої продукції на регіональні ринки. Такий підхід використовують, зокрема, найбільші міжнародні компанії з продажу безалкогольних напоїв "Пепсі-кола" і "Кока-кола" в Африці [11, с. 88].

Міжнародні корпорації створюють спільні підприємства з місцевими компаніями. Партнери домовляються про розподіл своїх виробничих витрат або коштів на видобуток корисних копалин відповідно до часток в акціонерному капіталі. Така форма експансії застосована при створенні компанії "Нуммі", в якій брали участь "Дженерал моторс" (США) і "Тойота" (Японія).

Глобальна стратегія ТНК. Корпорації в сучасних умовах дотримуються глобальної стратегії, яка має досить складний, комплексний характер. Зокрема, це проявляється в поєднанні горизонтальної та вертикальної інтеграції між ТНК із внутрішньофірмовими зв'язками. Стратегія міжнародної корпорації є глобальною, якщо компанія комплексно виконує такі вимоги: [12, с. 256]

- розгляд ринків збуту та конкуренції із загальносвітових позицій;
- добре знання методів ведення глобальної конкурентної боротьби;
- здійснення своєї діяльності в загальносвітовому масштабі;
- оперування у високотехнологічних галузях і сприяння проведенню наукових досліджень;
- інтегрування своїх підприємств у єдину міжнародну мережу управління та підтримання тісних зв'язків з іншими транснаціональними корпораціями.

Велику роль в успішній діяльності ТНК відіграє підтримка з боку держави материнської компанії. Наприклад, три найбільші у світі корпорації нафтогазової галузі є державними: це – "Сауді Арамко" (Саудівська Аравія), "Газпром" (Російська Федерація) і Національна Іранська нафтова компанія. Держава може надавати фінансову підтримку своїм компаніям, які прагнуть виходу на зарубіжні ринки, зокрема, китайські та індійські корпорації мають змогу одержувати субсидії, пільгові кредити та державні гарантії при проведенні зовнішніх операцій [27, с. 86].

В цілому розширення ТНК за останні роки відображено на рисунку 1.1

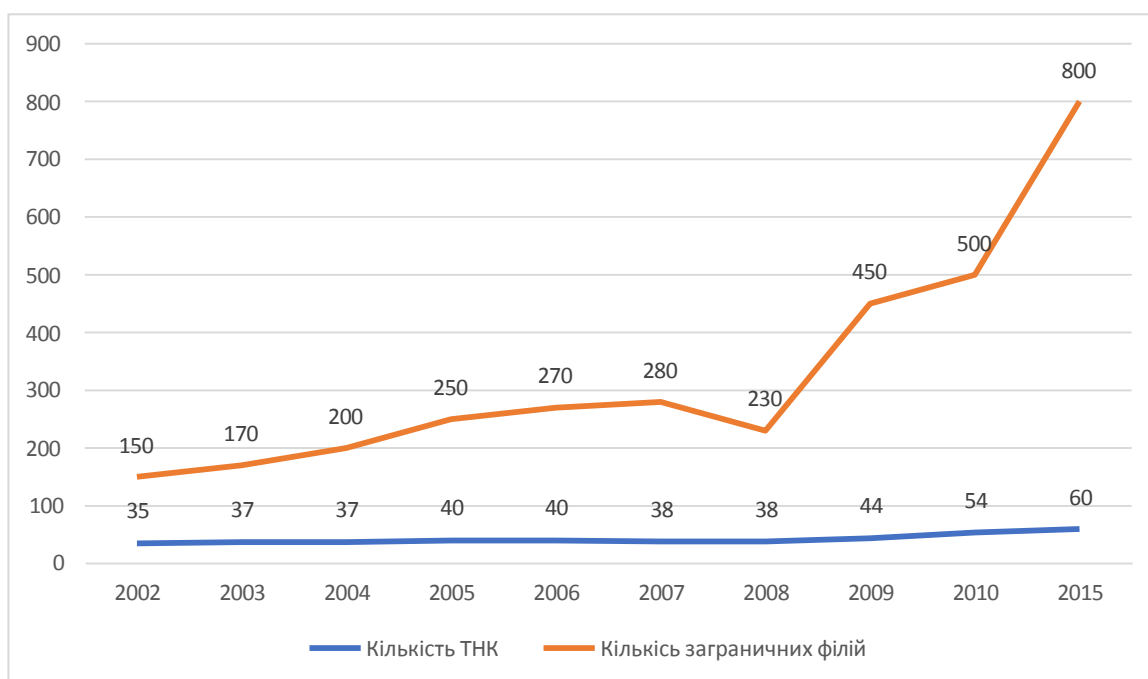

Рисунок 1.1 Динаміка кількості ТНК і іноземних філіалів

Складено автором на основі джерела: [13.14]

1.3. Конкурентні переваги ТНК в системі світового господарства

Більшість ТНК світу – це нефінансові компанії. Фінансові корпорації, через їхню специфіку, нерідко виділяють в окрему групу ТНК. Фактично це всі провідні банки і фінансові групи світу, оскільки у більшості з них є закордонні філії. Наприклад, у 2006 р. їх кількість у американської фінансової групи

Citigroup становила 506, у швейцарського Union Bank of Switzerland – 293 [13, 14].

Відмінності між транснаціональними банками (ТНБ) і транснаціональними фінансовими групами дедалі більше стираються. Це наслідок того, що, з одного боку, багато ТНБ є частинами транснаціональних фінансових груп (наприклад, американський Citibank, який активно працює в Україні, є частиною Citigroup), а з іншого боку, провідні ТНБ, що формально зберігають назву банків, фактично є фінансовими групами, які здатні надати клієнтам весь набір послуг фінансового ринку (прикладом може бути Bank of America) [14, с. 152].

Крім комерційних банків (тобто тих, що здійснюють універсальні банківські операції), серед ТНБ і всередині транснаціональних фінансових груп широко поширені інвестиційні банки.

Вони спеціалізуються на посередництві між інвесторами та об'єктами інвестицій, особливо на організації та розміщенні нових випусків цінних паперів (underwriting), а також на консультаціях під час злиттів і поглинань (mergers and acquisitions, скор. M&A). В основному це американські інвестиційні банки – Citigroup/SSB, J. P. Morgan Chase, Morgan Stanley Dean Witter, Goldman Sachs, Merrill Lynch, Solomon Brothers, Alex Brown тощо [15,16]. Американські інвестиційні банки та їхні закордонні філії лідирують не тільки при купівлі для іноземних клієнтів місцевих цінних паперів, а й при розміщенні цих паперів за кордоном, не на батьківщині емітента.

Ба більше, їхні філії за кордоном дедалі більше займаються там розміщенням місцевих випусків цінних паперів і наданням інших фінансових послуг, становлячи дедалі більшу конкуренцію місцевим інвестиційним банкам або просто поглинаючи їх (особливо в Японії та Великій Британії). Конкуренцію їм складають насамперед швейцарські Union Bank of Switzerland (UBS), Credit Swiss і німецький Deutsche Bank з їхніми спеціалізованими підрозділами - Brunswick UBS Warburg, Credit Swiss First Boston і Deutsche Morgan Grenfell [15.16].

У нашій країні філії цих банків є основними посередниками для іноземних покупців українських цінних паперів і для українських емітентів за кордоном. Особливо великий вплив транснаціональних фінансових корпорацій на економіку малих розвинених країн, а також деяких країн, що розвиваються, і постсоціалістичних держав [17].

Так, іноземним банкам належало 67% банківських активів Польщі, 91% – Угорщини, 93% – Чехії, 98% – Естонії. В Україні на початок 2007 р. філіям іноземних банків належало близько 20% банківських активів [17].

Як стверджують деякі вчені [7, с. 151], головною характеристикою ТНБ є наявність інституалізованої мережі зарубіжних представництв і перенесення частини своєї діяльності за межі однієї держави. У зв'язку з цим ключовим показником діяльності ТНБ є визначення частки активів і пасивів, пов'язаних з міжнародною діяльністю, а також частки прибутку, одержуваного від неї.

Таким чином, банківський капітал є національним за своїм походженням і транскордонним за сферою діяльності, тобто він одночасно входить як підсистема в національну економічну систему і виступає елементом світової економіки. При цьому в процесі транскордонного переходу національний капітал зберігає національні особливості розподілу і водночас набуває характеристик банківського капіталу країни, в якій він використовується. Це положення визначає діяльність ТНК у банківській сфері.

Транснаціоналізація банківських відносин передбачає реалізацію кількох напрямів співробітництва держав. Зокрема, визначення порядку побудови довгострокових інвестиційних зв'язків із промисловими підприємствами в країнах-реципієнтах капіталу, порядку передання інформації, технологій і досвіду проведення банківських операцій.

При цьому особливістю сучасних транснаціональних банківських компаній є швидкий розвиток світового фінансового ринку, на якому вкрай складно виділити виключно національний капітал. З огляду на той факт, що акції великих ТНБ продаються на міжнародній фондовій біржі, їхніми власниками в різних частках є представники кількох країн, що унеможливорює

визначення національної приналежності того чи іншого ТНБ. У цьому разі світова практика визначає приналежність капіталу за країною, в якій концентрується контрольний пакет акцій банку, що дещо спрощує порядок регламентації діяльності ТНК у банківській сфері.

Органічне зростання ТНК у банківській сфері дає змогу знизити ризики, пов'язані з переведенням капіталу в зарубіжні країни. Цей процес потребує більшого часу, але при цьому він дає змогу збільшити обсяг представництва з урахуванням нормативно-правового регулювання в країнах-реципієнтах. Однак у низці країн присутні законодавчі обмеження, які не дозволяють іноземним банкам збільшити частку своєї присутності в національному капіталі. Встановлення законодавчих обмежень на розширення ТНБ в окремих країнах часто пов'язані з недосконалістю національної банківської системи, що вимагає від урядів проведення політики протекціонізму.

Аналіз особливостей ТНК у банківській сфері дозволив виокремити низку ключових характеристик цього виду господарюючих суб'єктів:

- ТНК у банківській сфері являє собою велику банківську монополію, здатну впливати не тільки на національний, а й на міжнародний ринок фінансових інструментів;
- діяльність ТНК у банківській сфері має глобальний характер;
- у структурі їхньої діяльності значний обсяг займають міжнародні операції;
- високий ступінь захисту банківських операцій дає змогу залучити надійніших клієнтів по всьому світу.

Під ТНК у банківській сфері пропонується розуміти транснаціональний банк, який здійснює свою діяльність у кількох країнах на основі інституалізованої мережі представництв, що діють на підставі національного законодавства країн присутності, що дає їм змогу забезпечувати міжнародний рух капіталів з метою диверсифікації економіки та стимулювати інноваційний розвиток [19, с. 240] міжнародних економічних зв'язків.

З огляду на той факт, що ТНК у банківській сфері не виступають самостійним об'єктом вивчення, у науковій літературі не склалося методики класифікації цих господарюючих суб'єктів. У зв'язку з цим видається необхідним оцінити порядок виокремлення окремих видів на основі сформованих підходів до класифікації та систематизації видів транснаціональних компаній з урахуванням визначення специфічних аспектів для банківської сфери.

У науковій літературі як підстави для класифікації транснаціональних компаній заведено виділяти цілі, стратегії розвитку, організаційну структуру і способи розвитку інвестиційної діяльності. Незалежно від того, яку підставу для класифікації виокремлюють, наведені типології не можуть відобразити всієї сутності та специфіки діяльності ТНК як суб'єкта правового регулювання в рамках міжнародного приватного права.

Як першу підставу для класифікації ТНК більшість учених виокремлюють наявність іноземного сектора в компанії. У цій класифікації виділяють національні компанії, які не мають своїх представництв в інших країнах, і ТНК. Своєю чергою останні поділяють на інтернаціональні, багатонаціональні та глобальні. Відмінності між цими формами визначаються системою менеджменту та організації транснаціональної взаємодії.

Багатонаціональні корпорації – корпорації, що об'єднують юридично незалежні національні банки кількох держав на організаційній основі, пов'язуючи їх фінансово-економічними інструментами.

За характером інтеграції в роботі S.X. Liu [20, с. 49] ТНК поділено на вертикально інтегровані та горизонтально інтегровані. Вертикально інтегровані ТНК у банківській сфері влаштовані за принципом формування відповідних зв'язків між постачальниками фінансових продуктів і їх споживачами. Виникає ієрархічна структура, що дає змогу знизити витрати, пов'язані з неузгодженістю в діях контрагентів.

Горизонтально інтегровані ТНК у банківській сфері спрямовані насамперед на забезпечення захисту інформації, необхідної для здійснення

їхньої діяльності, що забезпечує конкурентні переваги на інвестиційному та кредитному ринках.

Під час аналізу форм комерційної діяльності ТНК виокремлюють такі як холдинг, асоціація, консорціум, картель, трест, пул, синдикат, концерн і фінансово-промислова група [5, с. 11]. Однак стосовно банківської сфери ми можемо виокремити тільки окремі із зазначених форм.

Наприклад, однією з форм ТНК у банківській сфері є банківські асоціації, під якими розуміється структура, що об'єднує комерційні банки з метою захисту професійних інтересів.

У банківській сфері заведено виділяти також банківський консорціум або синдикат – це об'єднання банків з метою проведення спільних фінансових операцій. Головою консорціуму виступає одна з найбільших банківських організацій. Цілі, які переслідуються при створенні синдикату: розширення сфер діяльності та вихід на новий ринковий рівень, проведення спільних кредитних та інших видів фінансових операцій.

Найбільшими формами ТНК у банківській сфері є банківські картелі – це угода між найбільшими банками про розподіл сфер діяльності, що передбачає збереження самостійності кожного з учасників даної структури.

Фінансово-промислова група (далі – ФПГ) у свою структуру, як правило, включає фінансову організацію. У зв'язку з цим недоцільно розглядати її як самостійну форму ТНК у банківській сфері. Крім того, в контексті розвитку ФПГ банківський сектор виступає як допоміжний елемент посилення ТНК.

На думку Є. О. Корольова, подібна класифікація відображає загальні тенденції розвитку світової економіки та процесу глобалізації. Отже, форми існування ТНК слід розглядати виключно як початкові позиції міжнародного співробітництва [1, с. 79].

За причинами здійснення діяльності виокремлюють два види ТНК: ті, що шукають фактори виробництва, і ті, що розширюють ринок. Перша група ТНК у банківській сфері прагне збільшити грошову масу банку за рахунок акумулювання коштів резидентів з інших країн. Своєю чергою ТНК, що

розширюють ринок, навпаки, орієнтовані на споживачів кредитних та інвестиційних продуктів. Такі ТНК орієнтовані на побудову горизонтальних зв'язків.

За професійною спрямованістю виокремлюють виробничі ТНК (у банківській сфері такі ТНК створюють нові продукти і форми взаємодії) і сервісні (у банківській сфері обслуговують уже сформовані фінансові зв'язки і продукти).

За організаційною побудовою діяльність ТНК у банківській сфері ґрунтується на тих стратегічних напрямках, які характерні для материнського (головного) банку. У зв'язку з цим зробити спробу класифікації ТНК у банківській сфері за ознакою стратегії або пов'язаною з нею організаційною структурою не видається можливим, оскільки вони являють собою динамічну систему.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

2.1 Оцінка середовища функціонування ТНК в умовах ринкової економіки

Об'єктивний аналіз розвитку інформаційного ринку неможливий без аналізу ролі ТНК. ТНК мають велике значення в розробці та впровадженні нових інформаційних продуктів, впливають на поширення міжнародних стандартів оброблення, зберігання та передавання інформації. Вони забезпечують зростання зайнятості в інформаційному секторі економіки, широке поширення нових інформаційних ресурсів, комп'ютеризацію виробництва тощо.

Основна проблема розширення виробництва в ТНК – нестача не капіталу, а інформації, необхідної для використання капіталу з найбільшим успіхом. Так, протягом 10 років у США обсяг інформаційних послуг збільшувався щорічно на 20-35% . Однак приблизно 95% наукової продукції повторює те, що вже раніше було опубліковано, 90% заявок на винаходи відхиляються через відсутність новизни. Тому ТНК дедалі ширше використовують як джерела інформації відомі інноваційні фірми або організують свої аналітичні відділи. У розвинених економічних країнах понад 60% вкладень у НДДКР припадає на корпоративний сектор економіки, що представлений переважно найбільшими ТНК [7, с. 94].

Інформація використовується ТНК переважно у трьох нижченаведених напрямках: [9, с. 15]

- аналіз даних, які зменшують невизначеність подій, що цікавлять ТНК, і є необхідною для ухвалення рішення;
- використання унікальної інформації (знань) дає змогу ТНК створювати конкурентні переваги, розробляти й виробляти нові продукти,

диверсифікуючи в такий спосіб ринки збуту;

- контроль потоків інформації дає змогу ТНК впливати на громадську думку.

Інформація про зміни на глобальному ринку забезпечує виявлення та аналіз ситуації, постановку проблем, розроблення багатоальтернативних управлінських рішень і прийняття оптимальних рішень. Організація інформаційних процесів для управління ТНК потребує розроблення й освоєння нової технології збирання, зберігання, поновлення, перероблення та передання інформації, добору й навчання відповідних кадрів, оснащення цих процесів необхідними технічними засобами, розподілу завдань із підготовки та передання інформації між підрозділами ТНК із відповідним делегуванням повноважень [9, с. 17].

Створення і використання ТНК систем управління інформаційними потоками на базі сучасних інформаційних технологій дає їм можливість економічнішої і раціональнішої організації глобальних інформаційних процесів, підвищення їхньої гнучкості та динамічності, розширення переліку факторів, що аналізуються під час ухвалення рішень. Інформаційний менеджмент у сучасних умовах базується на використанні нової обчислювальної техніки, включно із застосуванням новітніх інформаційних технологій і сучасних електроннообчислювальних комунікаційних засобів, організацією, розподілом інформаційно-обчислювальних послуг та інформаційного обслуговування за допомогою мережі Інтернет. Маючи представництва в різних країнах, ця система не тільки дає можливість компанії загалом працювати більш ефективно, а й дає змогу створити єдині міжнародні стандарти і впровадити їх у тих країнах, де розташовані підрозділи компанії [22, с. 418].

Що більша компанія і що складніший і комплексніший її бізнес, то більшою мірою управлінські рішення, ухвалені в одних підрозділах, впливають на роботу інших. У великих корпораціях з диверсифікованою структурою особливо важливо і необхідно забезпечити обмін необхідною інформацією між підрозділами і структурними одиницями в різних країнах [23, с. 227].

Слід також зазначити, що для діяльності ТНК у високотехнологічних

галузях важлива свіжа, точна інформація і зміни в методах статистичних вимірювань. Зведені індекси макроекономічних показників уже не відображають динаміку сукупного виробництва через непорівнянність набору продуктів, структури машинного парку, оброблюваних матеріалів тощо. У 90-х роках неможливо було чітко виокремити і прогнозувати інфляційну компоненту динаміки вартісного обсягу виробництва [23, с. 229]. Розробленню перспективних прогнозів у ТНК заважала непорівнянність внутрішніх і світових цін, а також якості багатьох товарів, зрушення в структурі зайнятості, що переміщується у сферу послуг і торгівлі. ТНК зацікавлені в розробці та отриманні конкретних і об'єктивних даних з вузьких питань. В умовах інформатизації та глобалізації економіки ТНК перетворюються на основну ланку науково-технічної інфраструктури сучасного світового господарства. ТНК виконують функції його інформаційного та науково-технічного обслуговування.

Інформатизація економіки докорінно змінює характер взаємовідносин науки і виробництва. У низці робіт ще на початку 90-х років було показано неефективність колишнього поділу наукових, технологічних і виробничих організацій. Тому сучасні корпорації мають розвинену наукову, інформаційну, обчислювальну, метрологічну та дослідно-експериментальну базу. В інформаційній економіці наукові центри ТНК перетворюються на науково-технічні з істотно новою системою внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Тут фундаментальні дослідження отримують додаткові імпульси завдяки швидкій перевірці теорії та експериментам, безпосередньому обміну ідеями, кадрами та ресурсами з промисловістю. Скорочення циклу "дослідження – виробництво" в ТНК забезпечується за рахунок поєднання етапів циклу і раціоналізації процедури узгодження [24, с. 453].

У 2002 році найбільш наукомісткими були галузі інформаційного комплексу та фармацевтики, така ж тенденція відмічалась в період з 2019 по 2022 у зв'язку з пандемією коронавірусу, капіталізація деяких ТНК виросла у 3-4 рази за період пандемії. Водночас ці галузі вважаються такими, що найдинамічніше розвиваються з точки зору появи нових продуктів. Це дає змогу припустити, що чим більша частка НДДКР у структурі витрат галузі, тим

швидше відбувається впровадження нових розробок у виробництво. ТНК як система, що охоплює маркетингові дослідження, розробки, підготовку кадрів і освоєння нововведень, стають органічною частиною й основою глобального науково-виробничого комплексу у відповідному сегменті ринку [6, с. 175].

Тривалий час вважалося, що громадська думка формується засобами масової інформації, які, своєю чергою, перебували під прямим або непрямим впливом держави та політичних організацій. Однак розвиток інформаційної економіки та прискорення процесу глобалізації призвели до того, що ТНК стали активно впливати на громадську думку. Ситуація, що склалася, зумовлюється низкою чинників: [6, с. 176]

- ТНК контролюють інформаційні потоки, що дає їм змогу маніпулювати громадською думкою;
- за рахунок активної рекламної та маркетингової політики ТНК формують певні стандарти життя та ціннісні категорії.

Крім того, безліч людей залучені в безпосередню взаємодію з ТНК, будучи їхніми співробітниками або партнерами по бізнесу. Беручи до уваги те, що найчастіше рівень доходів співробітників ТНК перевищує середній рівень доходів у країні, ТНК, у такий спосіб, підвищує лояльність до себе і до своєї діяльності з боку місцевого населення.

Описані вище інформаційні аспекти діяльності ТНК дають змогу зробити певні висновки щодо того впливу, який транснаціональні корпорації справляють на розвиток інформаційного ринку. Для цілей аналізу впливу ТНК на розвиток інформаційних ринків пропонується використовувати концепцію "Центр – Периферія". Головні офіси більшості ТНК розташовані в промислово розвинених країнах, які належать до Центру. Виробнича ж діяльність ТНК часто ведеться в країнах Периферії. Нижче наведено аналіз впливу діяльності ТНК на інформаційні ринки країн Центру та країн Периферії [4, с. 251].

Позитивний вплив для країн базування:

- розробка і впровадження сучасних управлінських інформаційних систем, що інтегрують усі офіси і представництва ТНК. Напрацювання ТНК можуть бути використані іншими компаніями країни;
- приплив іноземних фахівців у галузі інформаційного ринку в країнах

Центру для роботи в центральних офісах і наукових лабораторіях ТНК, що сприяє подальшому прогресу, тому що дає змогу акумулювати необхідні для цього ресурси;

- знання та капітал; тільки в Силіконовій долині у США працює 300 тисяч індійців (приблизно 5 тисяч з них мільйонери), вихідці з Індії заснували там 774 компанії, зокрема 15 з обігом від 100 до 1000 млн. доларів;
- економічні агенти країн Центру отримують у результаті діяльності ТНК необхідну інформацію про країни Периферії (законодавство, ринки тощо), що сприяє подальшому виходу в ці країни компаній країн Центру;
- проблеми, що виникають у ТНК під час роботи в країнах Периферії (проблеми безпеки тощо), сприяють розвитку нових видів інформаційних послуг і продуктів, а також упровадженню міжнародних стандартів; так, починаючи з 1990 р. міжнародна організація зі стандартизації почала розробляти міжнародні стандарти щодо критеріїв оцінювання безпеки інформаційних технологій для загального використання [23, с. 117].

Негативний вплив на країни базування:

- втрата роботи вітчизняними фахівцями внаслідок припливу дешевшої, а іноді й кваліфікованішої робочої сили, а як результат – перевищення пропозиції робочої сили в галузях інформаційного ринку над попитом, зниження рівня заробітної плати, і, в перспективі, падіння інтересу до цих галузей у вітчизняній економіці;
- стикаючись у країнах Периферії з новими проблемами у сфері інформації, а також з метою економії коштів завдяки використанню дешевшої робочої сили, ТНК розміщують замовлення в країнах Периферії, що призводить до скорочення ринку в країнах базування; прикладом є широко поширене в Індії офшорне програмування, яке становить приблизно 45% сукупного обсягу вироблених галуззю інформаційно-комунікаційних технологій Індії [25, с. 237];
- з метою зниження бази оподаткування ТНК виводять капітал в офшорні зони, що призводить до зниження капіталоозброєності, знижує економічний потенціал країни і стримує розвиток галузей, зокрема й

інформаційних; так у 2002 р. у Панамі, на Бермудських і Карибських островах було сконцентровано 25,9% американських прямих інвестицій у країнах, що розвиваються, зокрема, на Бермудських островах було вкладено 31 млрд. доларів, що в 6,5 разів більше, ніж у Швейцарії, у фінансовій сфері Панами було зосереджено 20 млрд. доларів, або у 4 рази більше, ніж в аналогічний сектор економіки Німеччини [2, с. 133];

- у разі загострення конкуренції між ТНК і за умови сильніших позицій деяких із них, можлива монополізація ринку і витіснення цією ТНК інших виробників ("Майкрософт" витіснила з ринку браузерів компанію "Нетскейп"), що призводить до стримування розвитку галузі.

Позитивний вплив на країни Периферії:

- за рахунок роботи та навчання в ТНК підвищується рівень інформаційної освіти місцевого населення країн Периферії (чимало фармацевтичних ТНК розміщують свої дослідницькі лабораторії в країнах Периферії з метою розв'язання певних проблем місцевого ринку, залучаючи до співпраці місцевих спеціалістів і партнерів);
- робота в галузі інформаційних продуктів і послуг на ТНК є більш високооплачуваною, а відповідно престижною, що підвищує інтерес до даної діяльності та сприяє подальшому розвитку цього сектору економіки в країнах Периферії;
- діяльність ТНК призводить до застосування універсальних інформаційних продуктів і послуг, що дає змогу країнам Периферії "підтягуватися" до рівня розвинутих країн: за даними Світового банку, у 70-80-ті роки обсяг експорту високотехнологічних товарів зі США збільшився втричі та сягнув 32% від загальної суми експорту, з Японії – на 270% (23% усього експорту), з Франції – на 220% (18%) (рис. 2.1) [2, с. 39];
- ТНК породжують моду в країнах Периферії на використання в роботі інформаційних продуктів і послуг, чим сприяють розвитку цих галузей (передання як безпосереднє, так і через досвід співробітників ТНК);
- діяльність ТНК призводить до появи нових продуктів і послуг у сфері інформаційних ринків, які затребувані ТНК, а отже, до розвитку цих

галузей. Обслуговування ТНК є однією з найважливіших причин виникнення і розвитку таких галузей як телекомунікації, послуги провайдерів, дослідження ринку. При цьому ТНК активно сприяють розвитку цих галузей (ТНК "Сонера" розвиває телекомунікаційну мережу і є найбільшим власником акцій як за фіксованими лініями, так і мобільними операторами в Естонії, Латвії та Литві, а також Угорщини, Туреччини, США, Росії, республіках Середньої Азії та Закавказзя) [2, с. 40]

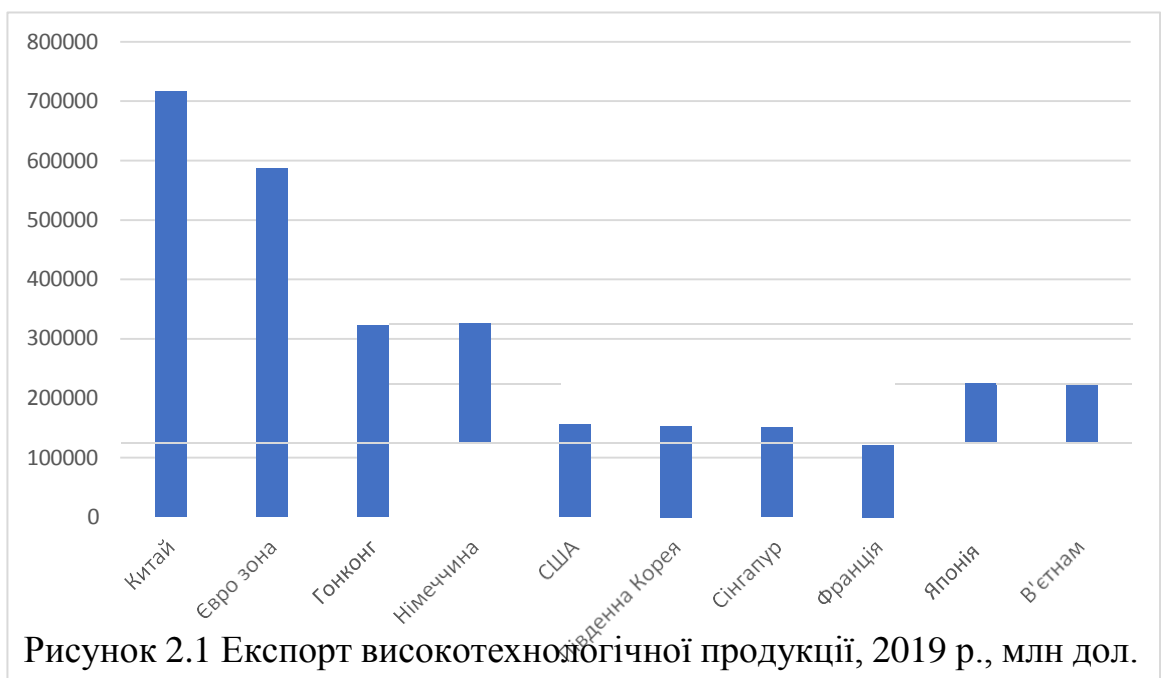

Рисунок 2.1 Експорт високотехнологічної продукції, 2019 р., млн дол.

Складено автором на основі джерела: [26]

Негативний вплив на країни Периферії:

- ТНК "вивозить" найцінніших співробітників до країн базування – проблема витоку мізків, що гальмує розвиток вітчизняних галузей у країнах Периферії. За підрахунками уряду, втрати України від від'їзду одного фахівця за кордон у середньому оцінюють у 300 тис. доларів. За оцінкою американських експертів вони вищі: від 400 до 800 тис. доларів (рис. 2.2);
- дискусії викликає "насадження" стандартних методів роботи ТНК у тій частині, яка веде до знищення самобутніх зачатків інформаційного ринку

в країнах Периферії;

- на відміну від країн Центру, країни Периферії більш схильні до впливу ТНК на структуру економіки. Так прихід ТНК призводить до надмірного розвитку одних напрямів на шкоду іншим. ТНК сприяє розвитку вузькопрофільних фахівців, що для економіки країни Периферії призводить у підсумку до надлишку фахівців даного профілю.

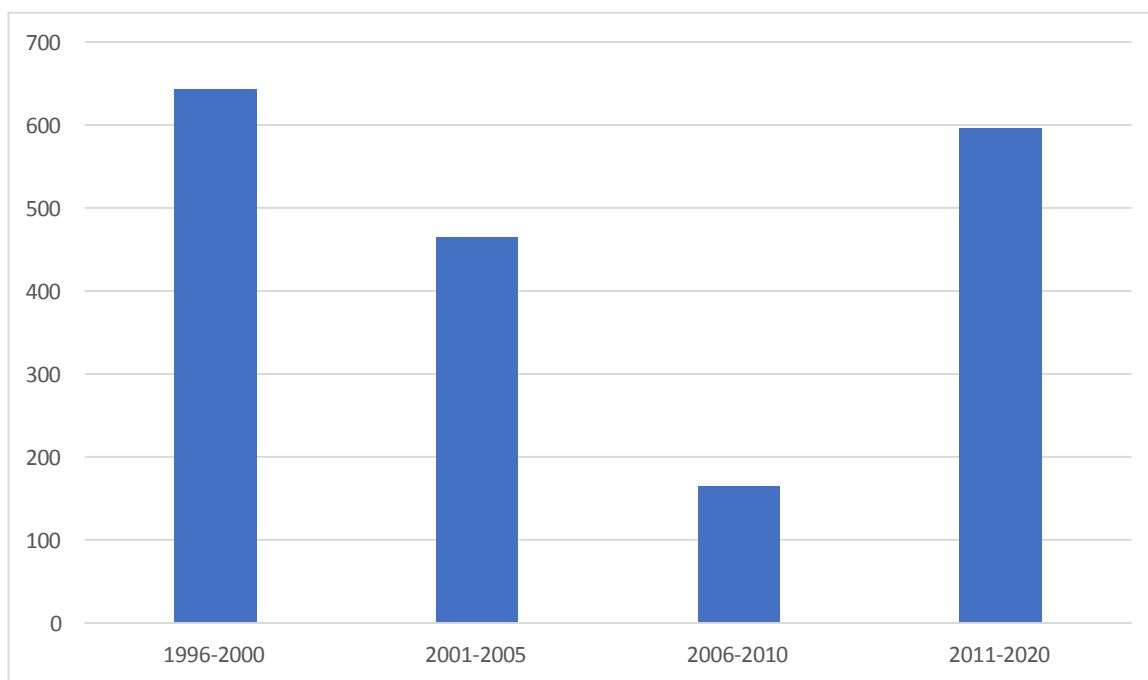

Рисунок 2.2. Кандидати та доктори наук, які виїхали за кордон в Україні

Складено автором на основі джерела: [26]

Транснаціональні компанії є, мабуть, провідними гравцями світового інформаційного ринку, визначаючи основні напрями його розвитку. ТНК безпосередньо і найчастіше позитивно впливають на формування інформаційних управлінських систем, проведення як фундаментальних, так і прикладних досліджень, розвиток і впровадження сучасних інформаційних технологій і методів досліджень, стандартизації інформаційних продуктів. Водночас вплив ТНК на інформаційні ринки не можна охарактеризувати як суто позитивний. Їхня діяльність може призвести до перекосів у розвитку економік країн, у яких ТНК базуються і здійснюють операційну діяльність. Негативний вплив ТНК на розвиток інформаційних ринків також пов'язаний із проблемами "витоку мізків" і втратою самобутності інформаційних ринків країн Периферії.

Останні 10-15 років в енергетичному секторі світової економіки

відбуваються серйозні інституційні зміни. Можна виділити три їхні головні напрями. Перший являє собою наростання тенденції горизонтальної та вертикальної інтеграції, внутрішньогалузевої диверсифікації, що призводить до створення вертикально інтегрованих енергосистем, які включають усі енергетичні галузі. У результаті основою енергетики у світі стає вже не нафтогазова фірма, як це було раніше, а нафтогазово-електроенергетична компанія [26, с. 78].

Другий напрям інституційних змін полягає в масштабній концентрації та централізації капіталу, злиттях і поглинаннях, наслідком чого стала поява великих енергетичних ТНК, що мають глобальний характер [26, с. 78].

Третій напрям полягає в інтенсивній боротьбі ТНК на електроенергетичних ринках країн, що розвиваються, уряди яких стали допускати в цю галузь приватний іноземний капітал. Усі ці напрями взаємопов'язані між собою і є відображенням процесу глобалізації у світовій економіці [26, с. 78]. У 1990-2000-ті роки в боротьбі за переділ ринків і забезпечення прибутковості у світовому енергетичному секторі пройшла хвиля великих злиттів і поглинань. Результатом її стала поява потужних транснаціональних компаній "ЕксонМобіл" (США), "Брітіш петролеум груп" (Велика Британія), "Коноко-Філіпс" (США) та інших [27, с. 87].

Іншою новітньою тенденцією є дедалі ширше включення механізму горизонтальної концентрації капіталу в енергетичному секторі. Прагнучи забезпечити собі міцні конкурентні позиції, нафтогазові компанії вдаються до активних дій з горизонтальної інтеграції, внаслідок чого дедалі активніше виходять на електроенергетичні ринки. Наприклад, "Шелл" (Shell) збирається найближчими роками інвестувати мільярди доларів у розвиток електроенергетики, оскільки саме такі вкладення обіцяють, на думку керівництва компанії, найкращі результати в перспективі. У щорічному звіті компанії за 2003 р. зазначається: "Ми постачаємо зараз надзвичайно широкий діапазон енергетичних і нафтохімічних товарів. Він охоплює нафту, нафтопродукти та газ, виробництво та продаж палива для суден і літаків, виробництво електроенергії". Користуючись відкриттям електроенергетичних ринків у Європі відповідно до директив ЄС, ТНК галузі досягли високого рівня

транскордонних злиттів і поглинань. Так, за 2001-2002 рр. в електроенергетиці ЄС із 680 зареєстрованих злиттів і поглинань транскордонними були 274 угоди. У переділі власності, особливо в країнах Східної Європи, спільно із західноєвропейськими компаніями бере участь і російський "Газпром". Так, у березні 2002 р. "Газпром" спільно з "Газ де Франс" (Gas de France – GDF) і німецькою компанією "Рургаз" (Ruhrgas) закупив 49% акцій словацької компанії "СПП" (SPP – Slovensky Plynarensky Priemysel) за 2,682 млрд. дол. США. Кожна з компаній отримала по 16,33% акцій [27, с. 89].

Інші приклади спільного газового та електроенергетичного бізнесу в Європі дає співпраця електроенергетичної компанії "Е.Он" (E. On) і газової компанії "Рургаз" (Німеччина), електроенергетичної компанії "Енел" (Enel) та однієї з найбільших у світі нафтогазових корпорацій "ЕНІ" (ENI) (Італія), двох основних іспанських компаній, які працюють у сфері електроенергетики, - "Ендеса" (Endesa) та "Ібердрола" (Iberdrola) – з газовим національним холдингом "Газ натурал" (Gas Natural) [27, с. 90].

Масштабне міжгалузеве співробітництво, зокрема зі створенням спільних фірм, спостерігається у Франції, де головними партнерами по бізнесу виступають "Електрисіте де Франс" (Electricité de France – EDF) і "Газ де Франс". "Електрисіте де Франс" займається продажем природного газу, теплопостачанням самостійно, будує й експлуатує електростанції в багатьох країнах Європи, Китаї, країнах Південно-Східної Азії. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років концерн провів кілька успішних операцій з придбання активів у капіталі енергетичних компаній у Європі [27, с. 91]. У країнах, що розвиваються, багато урядів прагнуть вирішити гострі проблеми розвитку економіки за рахунок адаптації своєї енергетики до процесів глобалізації. Вони не приватизують енергетичні потужності, а вступають із ТНК у різні контрактні, концесійні відносини на основі системи державно-приватного партнерства (Public-Private-Partnerships) [26, с. 80].

Концесії та численні різновиди цієї форми проникнення західного капіталу (інвестиційні контракти, контракти на управління тощо) на

енергетичні ринки країн, що розвиваються, є принципово важливим елементом експансії ТНК. На відміну від розвинених країн, у яких концесійні відносини склалися десятиліттями, у країнах, що розвиваються, концесії набули імпульсу до широкого розповсюдження лише в 1990-ті роки. Але вже до 2000 р. приватний, переважно іноземний, капітал брав активну участь у реалізації енергетичних проєктів у 76 країнах, що розвиваються. У 1990-2003 рр. приватний сектор здійснював будівництво й експлуатацію 1116 об'єктів у сфері електроенергетики цих країн, що потребувало інвестицій у розмірі понад 260 млрд. дол. США [26, с. 80].

Такий значний приплив іноземного капіталу зробив міжнародні енергетичні корпорації головними інвесторами в країнах, що розвиваються. До них належать: "Ей-І-Ес" (AES Corporation) (57 проєктів із сумарними інвестиціями в 21,6 млрд. дол. США), "Електрисіте де Франс" (28 проєктів, 15,5 млрд. дол. інвестицій), "СУЕЦ" (SUEZ) (44 проєкти, 11,8 млрд. дол. інвестицій), "Ендеса" (12 проєктів, 11,4 млрд. дол. інвестицій) та інші. У географічному плані найбільшого значення ТНК надають Латинській Америці, на яку припадає 42% усіх приватних інвестицій в електроенергетику світу, що розвивається. Це пояснюється тим, що регіон гостро потребує енергетичних потужностей [26, с. 93].

Комплексні нафто-, газопровідні та електроенергетичні проєкти реалізуються в значних масштабах у всіх країнах Латинської Америки. Наприклад, у 1998 р. було завершено кілька проєктів із постачання палива з Аргентини в чилійські північні гірничопромислові райони, в тому числі: "Нор-Андіно" (NorAndino) – газопровід із постачання газом найбільшої на півночі Чилі електростанції "Електроандіна" (Electroandina), "Газ-Атакама" (GasAtacama) – газопровід до двох електростанцій, які працюють на газі, потужністю 740 кВт та інші. В іншій латиноамериканській країні – Мексиці – електроенергетика належить державі, але урядова Федеральна комісія з електроенергетики (ФКЕ) активно реалізує плани з розвитку галузі за схемою концесій типу "будівництво-власність-управління" (Build-Own-Open-Operate –

ВОО). Уряд розраховує на залучення щонайменше 10 млрд. дол. іноземних інвестицій для створення нових електростанцій загальною потужністю 4600 МВт. Приблизно 60 транснаціональних енергетичних компаній, зокрема іспанські, французькі, американські та інші, висловили зацікавленість в участі в тендерах на будівництво електростанцій у Мексиці. Форсоване залучення приватного капіталу в мексиканський електроенергетичний сектор пояснюється фінансовими труднощами уряду, що виникли внаслідок скорочення бюджетних витрат [28, с. 100].

Важливе значення енергетичні ТНК надають Китаю, оскільки в основі економічного зростання в цій країні лежить потреба в розвитку енергетичної інфраструктури, що постійно збільшується. Для задоволення зростаючого попиту на паливо та електроенергію і з метою залучення іноземних інвестицій китайський уряд надав концесії за схемою "будівництво-управління-передача" (Build-Operate-Transfer - BOT). На основі концесій цього та інших типів залучено 75% іноземних інвестицій в електроенергетику КНР. Хоча національне законодавство щодо спільних підприємств не встановлює обмеження на термін заснування спільного або концесійного підприємства, урядом КНР визначено, що термін кооперації або концесії із західними ТНК має бути обмежений 20 роками для теплових електростанцій і 30 роками для гідроелектростанцій без урахування періоду будівництва. Тим самим Китай має намір зберігати контроль над своєю енергетичною галуззю і в майбутньому [28, с. 101].

Таким чином, консолідація активів, і насамперед концентрація і централізація капіталу, а також державно-приватне партнерство стали основними формами розвитку та експансії енергетичних ТНК, оскільки вони дозволяють їм повною мірою скористатися можливостями, наданими глобалізацією. Пріоритетна мета подальшого зниження витрат виробництва, особливо в умовах спостережуваного зростання світових цін на нафту і газ, збільшення витрат на пошуково-розвідувальну діяльність, дає підстави

вважати, що цей процес ще не завершено, і слід очікувати на подальші корпоративні злиття і поглинання в енергетичному секторі світової економіки.

2.2 Аналіз впливу прямих іноземних інвестицій на діяльність ТНК

Залучення приватного сектору, зокрема великих міжнародних корпорацій, до інвестування великих інфраструктурних проєктів має досить довгу історію. У XIX столітті приватні компанії профінансували, побудували і стали власниками таких великих проєктів, як Суецький канал і Транссибірська магістраль. До першої світової війни приватні підприємці брали активну участь у будівництві електростанцій, систем газо- і водопостачання, портів, залізниць, мостів по всьому світу. Однак починаючи з 20-х років минулого століття подібні проєкти, ініційовані приватним сектором, зникли. Усі зобов'язання взяла на себе держава. У результаті уряди здійснювали інфраструктурні проєкти на запозичені кошти. Держава та комунальні організації стали надавати громадські послуги, які оплачувалися за кошти зібраних податків. У цей період європейські держави інвестували в реконструкцію зруйнованої під час війни інфраструктури та розвиток нових національних галузей промисловості. Після другої світової війни більшість об'єктів інфраструктури в індустриальних країнах було побудовано під контролем держави та за кошти державних позик (sovereign borrowings) [10, 20].

Цей традиційний підхід, використовуваний урядом для визначення потреб, встановлення курсу та забезпечення інфраструктури, часто застосовувався в країнах, що розвиваються. Тут державне фінансування доповнювалося системою боргових зобов'язань або прямих держпозик у таких організаціях як Світовий банк (World Bank), Азіатський банк розвитку (Asian Development Bank), Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund)

та інших організаціях. Початок 80-х років ХХ століття характеризувався поєднанням низки чинників: [10, 20]

- Зростання населення та економічний розвиток вимагав будівництва додаткової інфраструктури;
- Боргова криза не давала змоги країнам брати позики та витратити бюджетні кошти на необхідні проекти. Це призводило до необхідності звертатися до приватного сектору за фінансуванням;
- Найбільші світові корпорації, потрапивши в ситуацію економічного спаду, стали шукати нові шляхи просування своїх проектів;
- Конкуренція на світовому ринку обладнання (зокрема, в енергетичній, нафтогазовій і транспортній галузях) змусила виробників підтримувати проекти, за допомогою яких вони могли б реалізовувати свою продукцію;
- Повна приватизація була неприйнятною як у деяких країнах, так і в окремих галузях з політичних або стратегічних причин.

Це було зумовлено тим, що уряди не хотіли віддавати повний контроль над тим, що заведено називати державною власністю. Це вимагало пошуку альтернативних шляхів розвитку і фінансування інфраструктурних проектів. У ці роки уряди низки країн і міжнародні кредитні інститути зацікавилися залученням приватного сектору до фінансування інвестиційних проектів, що, своєю чергою, надало нового імпульсу відносинам між державою і приватним сектором [20, с. 384].

Сьогодні є дедалі більше прихильників підходу, який стверджує, що приватний сектор може відігравати провідну роль у прискоренні економічного зростання. Багато країн вітають участь великих міжнародних корпорацій у державно-приватних партнерствах. Ця ініціатива ґрунтується не тільки на потребі в додатковому фінансуванні. Став очевидним факт, що створення таких партнерств дасть змогу скоротити час здійснення проектів, підвищити операційну ефективність, забезпечити вищий рівень управління і технічної забезпеченості, а в деяких випадках і привнести елементи конкурентного ринку в монополізовані сектори економіки [20, с. 385].

Усе це повною мірою стосується і нафтогазової галузі. Світова економіка, що зростає, дедалі більше потребує енергетичних ресурсів. Брак енергоресурсів, а також сформована на світовому ринку кон'юнктура призводять до безпрецедентного зростання цін на нафту і нафтопродукти. Така ситуація змушує уряди приділяти підвищену увагу цій галузі. Сьогодні значна частина запасів нафти і газу знаходиться в країнах, що розвиваються. Тому більшість нафтогазових ТНК прагне отримати доступ до цих запасів. Для цього їм необхідно отримати дозвіл від уряду тієї чи іншої держави на право розвідки, видобутку, переробки, реалізації тощо. Зазвичай дозвіл на здійснення такої діяльності іноземним компаніям дають у формі концесійного контракту, за яким концесіонер сплачує державі роялті, спеціальну компенсацію на прибуток (*special remuneratory benefits*) і податки, залежно від умов контракту.

Особливістю кількох останніх десятиліть є те, що міжнародні нафтові компанії вже не настільки активно прагнуть до одноосібного фінансування окремих проектів. У результаті для реалізації таких проектів можуть створюватися спеціальні партнерства-об'єднання. Це відбувається через низку причин, серед яких виділяють необхідність у політичній підтримці всередині країни, а також прагнення до поділу ризиків, пов'язаних із реалізацією проекту. У результаті фінансування нафтогазових проектів стало досить комплексним підприємством, що включає як державні, так і приватні інвестиції [22, с. 419].

Проекти, пов'язані з розробленням нафтогазових родовищ, характеризуються високим рівнем капітальних інвестицій. Інвестиції визначаються балансом можливого прибутку та ризиків (особливо пов'язаних із розвідувальною діяльністю). Для залучення міжнародних корпорацій до внутрішніх проектів уряди можуть спрощувати як процедури з виходу на місцеві ринки, так і всі операції в цьому секторі шляхом скорочення бюрократичної тяганини. Для досягнення поставленої мети держави повинні бути конкурентними, мати повну інформацію про свої геологічні ресурси і розуміти основні стратегічні цілі нафтогазових ТНК, з якими вони планують будувати партнерські відносини [22, с. 420].

Крім ризиків, пов'язаних із розвідкою та видобутком, міжнародні компанії стикаються з ризиками іншого роду. Це ризики, які значно складніше передбачити або на них складно вплинути. Відсутність усталеної правової, інституційної та владної систем призводить до того, що уряди ухвалюють непередбачувані рішення, які можуть значно вплинути на витрати та прибутки (особливо щодо цін, ставки податків та орендної плати). Ці ризики є основною перешкодою для участі приватних іноземних інвесторів у нафтогазових проектах країн, що розвиваються [22, с. 521]. Навіть у тих країнах, де уряди йдуть шляхом встановлення жорстких рамок і прозорих процедур у конкретному секторі економіки, міжнародні концерни не мають повної гарантії, що нове бізнес-середовище залишиться незмінним і що уряд виконає взяті на себе зобов'язання. Цю проблему потрібно вирішувати на початкових етапах підготовки проєктів. Більшість компаній переконані, що комерційні ризики можуть бути ефективно вирішені в міру їх появи, але вони не здатні контролювати політичні ризики.

Уряди можуть залучати інвестиції шляхом встановлення ясних регулюючих і фіскальних режимів. Держава і приватні компанії в нафтогазовій галузі можуть здійснювати партнерські відносини на основі угоди про розподіл продукції (production sharing legislation) або концесійного контракту. Світовий досвід показав, що це значно знижує інвестиційні ризики. Концесійні контракти найчастіше застосовують у галузях, для яких характерний тривалий термін реалізації проєктів, і коли передача прав власності виключається з політичних або правових міркувань [19, 25].

Протягом останніх двадцяти років у рамках традиційної системи концесій стали застосовуватися нові схеми. Ці схеми надають широкі можливості щодо зниження або повного зняття з держави фінансових зобов'язань з будівництва проєктів інфраструктури. Фінансові ресурси надає приватний агент, який займається просуванням проєкту. Для цього він може запозичувати кошти у груп комерційних банків, інших фінансових інститутів, експортно-кредитних агентств. На рішення про надання кредиту і його розмір впливають планований

рівень прибутку та інші активи проекту. Найбільшого поширення на сьогодні набули концесійні схеми, у межах яких проекти будують і керують ними за концесійним договором як приватним підприємством. Залежно від умов контракту можна виділити такі схеми. Кожна з них передбачає певну послідовність і форми участі приватного бізнесу в реалізації проекту: [22, с. 420]

- Проектування і будівництво (Design-Build): приватний сектор проектує і будує об'єкти інфраструктури, необхідні громадському сектору, зазвичай за встановлену плату. Таким чином ризик перевитрати коштів перекладається на приватний сектор;
- Контракт на управління і технічне обслуговування (Operation & Maintenance contract): на підставі контракту приватний оператор на встановлених умовах управляє майном, яке перебуває в державній власності. Володіння майном залишається в руках держави;
- Проектування-будівництво-фінансування-управління (Design-Build-Finance-Operate): приватний сектор проектує, фінансує і будує об'єкт на умовах довгострокової оренди, а також управляє об'єктом під час дії оренди. Приватний партнер передає новий об'єкт державі після закінчення терміну оренди;
- Будівництво-володіння-управління (Build-Own-Operate): приватний сектор фінансує, володіє та управляє об'єктом або послугою, що надається, без обмеження за часом. Можливості громадського контролю прописані в договорі та здійснюються владою;
- Будівництво-володіння-управління-передача (Build-Own-Operate-Transfer): приватна компанія отримує ліцензію на право фінансування, проектування, будівництва та управління об'єктом (а також встановлювати плату за користування) на встановлений період часу, після закінчення якого об'єкт повертається державі;
- Купівля-будівництво-управління (Buy-Build-Operate): передача державного майна приватній або приватно-державній компанії на підставі

контракту, який прописує умови модернізації та управління на фіксований період. Громадський контроль здійснюється на підставі контракту, що підписується в момент передачі об'єкта;

- Ліцензія на управління (Operation License): приватне підприємство отримує ліцензію або права на управління наданням громадських послуг, зазвичай на встановлених умовах. Часто використовується в проєктах пов'язаних з інформаційними технологіями;
- Тільки фінансування (Finance only): приватна компанія (зазвичай надає послуги у фінансовій сфері) безпосередньо фінансує проєкт або використовує спеціальні схеми, такі як довгострокова оренда або випуск боргових зобов'язань.

Великі незалежні міжнародні нафтові компанії (international oil companies) постійно прагнуть до розширення своєї діяльності, зокрема й шляхом об'єднання. Так, за останнє десятиліття відбулося три об'єднання: у 1998 р. об'єдналися "Бритіш Петролеум" (British Petroleum) та "Амоко" (Amoco) (з 2003 р. – л "Бі-Пі"), у 1999 р. об'єдналися "Ексон" (Exxon) та "Мобіл" (Mobil), нарешті, у 2001 р. їхній приклад взяли з-поміж них "Шеврон" (Chevron) та "Тексако" (Texaco) (див. статистику Додаток А). У результаті сьогодні, станом на 2023 рік, виокремлюються такі провідні консорціуми: британський "Бритіш петролеум", англо-голландський "Ройал Датч – Шелл" (Royal Dutch/Shell), і два американські - "Ексон-Мобіл" і "Шеврон-Тексако" [28, с. 105]. Вони стали найбільшими приватними видобувними та переробними гравцями на нафтогазовому ринку. Їхня діяльність має міжнародний характер, оскільки вони здійснюють проєкти по всьому світу. Наявність проєктів у різних точках світу дає змогу частково знизити ризики, пов'язані з політичними та економічними кризами, природними катаклізмами тощо. Сумарний чистий прибуток цих чотирьох корпорацій збільшився майже на 50% за період з 2016 р. по 2020 р. Сумарний прибутковий податок, який заплатили ці компанії у 2020 р., становив близько 47 млн. доларів (за останні 3 роки цей показник зріс на половину). Однак, незважаючи на те, що компанії збільшували видобуток сирої нафти (за

період 2016-2020 рр. зростання становило 3,6%), їхня частка в загальносвітовому видобутку знижувалася за той самий період. Якщо у 2016 р. цей показник дорівнював 13,3% від світового рівня, то у 2020 р. – уже 12,8% (рис. 2.1). Те саме можна сказати і про частку видобутого цими консорціумами природного газу: 1,4% у 2016 р. і 1,18% у 2020 р. При цьому слід відзначити той факт, що якщо збільшення видобутку сирої нафти за аналізований період становило 3,6%, то обсяг виробництва нафтопродуктів (crude oil processed) зріс на 5,3%. Це свідчить про те, що провідні нафтогазові ТНК бачать розвиток свого бізнесу не тільки в безпосередньому збільшенні видобутку. Для подальшої переробки та продажу вони залучають сирину нафту, видобуту іншими гравцями [29].

Згідно розрахунків вчених у зв'язку з загостренням конфлікту на ближньому Сході, а саме каталізатором став конфлікт в Ізраїлі, світовий видобуток нафти впав на 5%, що призвело до підвищення попиту та стрибка цін на нафту. Це говорить про те, що підтримка тліючого конфлікту надзвичайно актуальна для ТНК в галузі енергопромисловості і тому не є здивуванням висновки окремих міжнародних незалежних журналістських розслідувань, що таліби отримують зброю з чорного ринку, куди вона потрапляє завдяки фінансуванню ТНК. Не менш важливим фактором є те, що ТНК мають вплив на прямих партнерів Ізраїлю – США, а відповідно можуть гальмувати виділення допомоги і відповідно конфлікт пролонгується і тягне за собою підвищення цін на нафту та їх закріплення на верху до моменту вщухання конфлікту. Паралельно слід враховувати, що Росія та країни близького Сходу будують свій бюджет опираючись на дохід з видобутку нафти, тому вони можуть зменшувати штучним способом видобуток «чорного золота» і тим самим штучно підіймати ціни на нафту. Така методика вже не перший раз практикувалась з боку ТНК, які базуються в цих країнах.

Географія здійснюваних ТНК проектів з розвідки та видобутку нафти і газу дуже широка. Виокремлено такі регіони, в яких найактивніше працюють

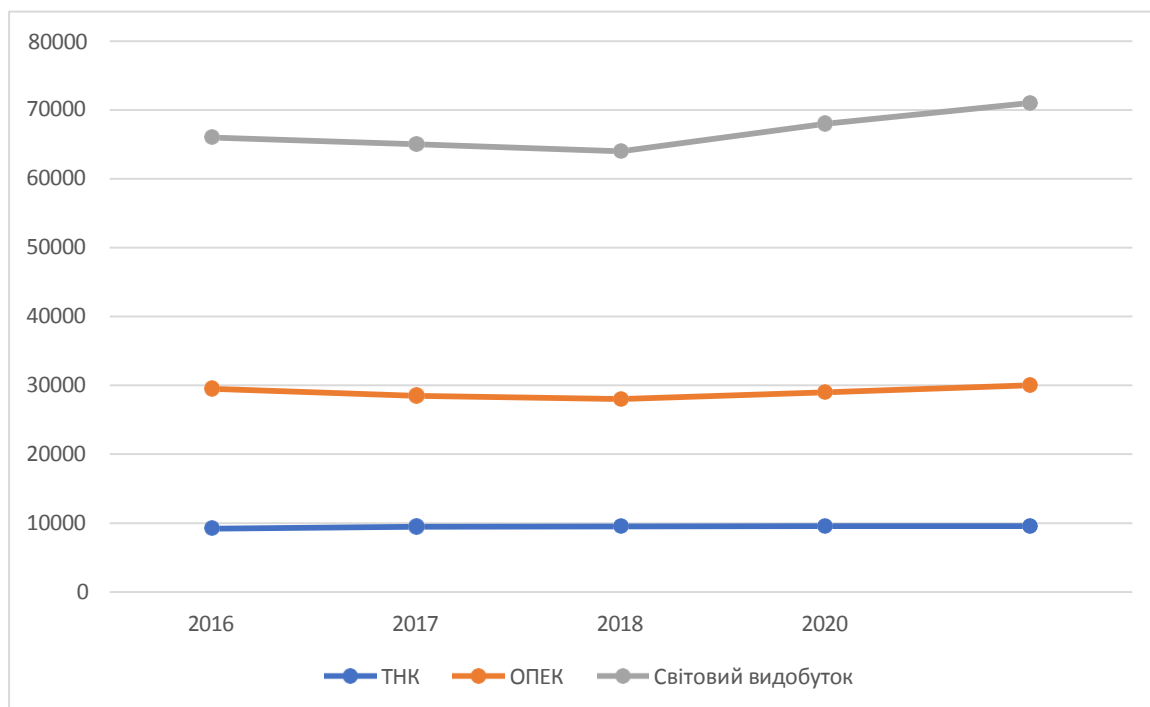

Рисунок 2.1. Динаміка видобутку сирої нафти в період 2016-2020 рр., тис. барелів/день

Складено автором на основі джерела: [40]
компанії: Європа (Велика Британія, Франція, Німеччина, Іспанія, Нідерланди, Норвегія, Росія), Північна Америка (США, Канада), Африка (ПАР, Алжир, Ангола, Єгипет, Нігерія), Південно-Східна Азія (Китай, Республіка Корея, острів Тайвань, Філіппіни), Австралія. У деяких випадках компанії є стовідсотковими власниками об'єктів. Крім того, створюються дочірні та спільні підприємства (частка компанії в акціонерному капіталі підприємства варіюється залежно від проекту). Нерідко світові гіганти спільно беруть участь у здійсненні одного великого проекту. Наприклад, "Ройал Датч – Шелл" і "Брітіш петролеум" створили спільне підприємство для будівництва та управління найбільшим в Африці нафтоперегінним заводом і морським терміналом, через який проходить близько 80% усього імпорту сирої нафти ПАР [30]. Насамкінець слід зазначити, що фінансові схеми, які застосовують у державно-приватних партнерствах, з успіхом використовували під час здійснення великих приватних нафтогазових проектів, починаючи з 70-х років

XX століття. З того часу сфери застосування цих схем значно розширилися. Вони впроваджувалися як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, як альтернатива державного фінансування. Загалом державно-приватні партнерства застосовують у будівництві транспортної інфраструктури (платні дороги, переправи, залізничні колії); енергетиці (приватні електростанції, що працюють на відходах ТЕЦ, газопроводи); водопостачанні; охороні здоров'я (будівництво й управління новими лікарнями); освіті (надання студентського житла і приміщень для освітніх установ); обслуговуванні держустанов.

2.3. Аналіз та оцінка економічної діяльності ТНК в Україні

Внесок транснаціональних корпорацій у глобальний бізнес має різноманітні аспекти та рівні значущості. По-перше, вони представляють собою ключових учасників сучасної системи світового розподілу праці та міжнародної конкуренції. У межах конкретних країн вони взаємодіють із місцевими або іншими міжнародними підприємствами за ринки сировини та збуту, а також за місцеві пільги та дотації. ТНК впливають на економіки як країн їх базування, так і тих, де вони функціонують. Більшість країн, що приймають філії ТНК, сприймають їхню діяльність позитивно, оскільки це приносить економічні вигоди, такі як збільшення інвестицій, створення нових робочих місць, підтримка внутрішньої торгівлі, внесок у розробку інновацій та випуск нових видів продукції. У таблиці 2.1 наведено розподіл основних інвесторів в Україні. Серед найбільших транснаціональних корпорацій, які працюють на території країни, можна відзначити Coca-Cola, Daewoo, Sigma-Bleyzer, Western NIS Enterprise Fund, «Укртатнафта», Macdonald's Ukraine Ltd, Cargill PepsiAmericas і PepsiCo, Nestle та Procter & Gamble. Крім цього, в Україні фіксується близько 7362 філій іноземних ТНК, що становить лише 0,9% від загальної кількості ТНК у світі (загальна кількість – понад 800 000) [6].

Таблиця 2.1

Основні іноземні інвестори в Україну в 2019 році

Рейтинг	Країна	Проекти ПІІ (2016-2019 рр.)	Частка, %	Створено робочих місць, од.
1	Кіпр	27	12	217
2	Нідерланди	26	12	733
3	Велика Британія	19	8	363
4	Німеччина	16	6	1755
5	Швейцарія	16	6	1905
6	Австрія	12	4	42
7	Віргінські острови	12	4	22
8	Франція	12	4	555
9	РФ	11	3	151
	Інші	151	31	1256
	Усього	161	90	6999

Складено автором на основі джерела: [7]

Україна викликає особливий інтерес транснаціональних корпорацій (ТНК) в тих секторах, де існують виразні конкурентні переваги порівняно з національними компаніями. У 2019 році найбільш привабливими для ТНК та інвесторів з країн ЄС та США стали наступні галузі української економіки: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів (16,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій); торгівля (15,0%); фінансова сфера (9,1%); машинобудування (8,6%); транспорт (7,6%); операції з нерухомістю (5,2%); фармацевтика та нафтохімічна промисловість (4,1%) [7].

На сьогоднішній день в Україні найбільша кількість ТНК представлена у сфері переробної промисловості. Згідно з даними Forbes за результатами 2019 року, більшість з них були прибутковими (див. таблицю 2.2). Найкращі фінансові результати показали ТНК, які спеціалізуються в тютюновій та харчовій промисловості, такі як JT International, PepsiCo та Philip Morris.

Аналіз діяльності ТНК в Україні за галузями економіки вказує, що значна частина цих компаній зосереджена на торгівлі та ремонті, переробній промисловості, операціях із нерухомістю та будівництві. Іншими словами, іноземні компанії активно інвестують у сектор торгівлі – галузь, яка забезпечує швидке отримання високих прибутків.

Зазначимо, що транснаціональні корпорації (ТНК) присутні у всіх сегментах параметрів національного конкурентного середовища та впливають позитивно на мікро- та макроекономічну динаміку. Проте проблема покращення інвестиційного клімату в Україні залишається актуальною і не вирішеною сьогодні, оскільки поєднання інфляції зі зменшенням ВВП стає причиною занепокоєння інвесторів стосовно бізнес-можливостей в Україні.

Таблиця 2.2

Фінансові результати ТНК в Україні за 2019 р.

№	Корпорація	Галузь	Виручка за 2019 р., млн. дол.
1.	JT International	Тютюнова	8203,7
2.	Philip Morris	Тютюнова	6775,1
3.	Imperial Tobacco	Тютюнова	5399,4
4.	Bunge	Агропромислова	6723,7
5.	ViOil	Харчова	4459,8
6.	Nestle	Харчова	6728,5
7.	Shell	Нафтогазова	5255,8
8.	Toyota	Машинобудування	5477,6
9.	Procter&Gamble	Хімічна	6833,1
10.	PepsiCo	Харчова	7168,5

Складено автором на основі джерела: [7]

Додатково, існують суттєві труднощі у сфері кредитування реального сектору економіки, а також серйозні проблеми, такі як корупція, складні митні процедури та затримки у поверненні податкових відшкодувань. Українська

економіка залишається привабливою для іноземних інвесторів завдяки своєму природно-сировинному потенціалу, відносно доступній робочій силі та високому рівню технічної підготовки спеціалістів.

Несумнівно, транснаціональні корпорації можуть сприяти модернізації капіталоемнималюх виробництв, що дозволить підвищити їх загальний технологічний рівень та збільшити конкурентоспроможність на світових товарних ринках.

Транснаціональні корпорації (ТНК) активно втручаються в політику приймаючих держав, намагаючись впливати на їхні внутрішні справи. Це включає підкуп чиновників для отримання вигідних угод і податкових пільг. Такі дії призводять до політичних скандалів, корупції, податкових зловживань та спроб застосування законів і норм інших країн, що є причиною конфліктів. Також існують проблеми з визнанням юрисдикції місцевих судів.

Часто ТНК, маючи філії за кордоном, намагаються витіснити національних виробників, завойовуючи монопольні позиції і встановлюючи монопольні ціни. Інструментами ухилення від оподаткування є трансфертні ціни, що використовуються для переказу прибутку та зменшення податків.

Розширення діяльності ТНК часто призводить до забруднення навколишнього середовища в приймаючих країнах, оскільки вони вибирають регіони з менш жорсткими екологічними вимогами.

Необхідно ретельно вивчити наслідки діяльності ТНК на національному ринку та розглянути напрями розвитку власних корпорацій. Особливу увагу слід звернути на питання економічної безпеки, яка пов'язана з можливістю задоволення життєво важливих потреб країни в матеріальних благах, незалежно від зовнішніх чи внутрішніх економічних або екологічних факторів.

На думку автора, негативні економічні наслідки можуть переважати переваги, і це стосується не тільки приймаючої країни, але і країни базування ТНК (таблиця 2.3).

**Наслідки від розташування ТНК на території приймаючої країни і
для країни базування**

Для країни базування	Для приймаючої країни
<ul style="list-style-type: none"> • Суперечності між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК і територіально обмеженою компетенцією держави. • Заборона інвестування в окремі галузі як результат державного регулювання у сфері іноземного інвестування. • Особливості умов інвестування (використання національних напівфабрикатів, навчання кадрів за своєю програмою, розширення експорту та виведення продукції за кордон). • Наявність ризику конфіскації інвестицій. • Корпоративна ідеологія ТНК (власні спецслужби і достатня кількість зброї) 	<ul style="list-style-type: none"> • Нав'язування компаніям приймаючої країни неперспективних напрямів у системі розподілу праці. • Маніпулювання цінами з боку ТНК з метою уникнення податків. • Розташування екологічно-небезпечних виробництв та підприємств із застарілою технікою на території приймаючої країни. • Нестійкість інвестиційного процесу. • Зовнішній контроль з боку ТНК. • Тиск на органи влади з метою лобіювання власних інтересів. • Під час кризи капітали ТНК концентрують в країні базування, щоб стабілізувати внутрішню ситуацію. • Виснаження природних ресурсів приймаючої країни.

Складено автором на основі джерела: [3]

У контексті вищезазначеного, слід відзначити, що іноземні інвестори часто зацікавлені у захопленні найперспективніших та найбільш розвинених секторів приймаючих країн. Їхні інвестиції можуть впливати на національні підприємства, введення корпоративної культури, використання ризикованих технологій, а також використання екологічно небезпечних матеріалів.

У багатьох країнах такі галузі, як металургія, транспорт, суднобудування, енергетика та телекомунікації, є закритими для іноземних інвесторів, оскільки вони є ключовими для національної економічної безпеки. Україна, на відміну від цього підходу, відкриває ці галузі для іноземних інвесторів, що може

призвести до збільшення залежності економіки країни від іноземних ТНК [3, с. 36].

Для того, щоб українські ТНК могли конкурувати з міжнародними концернами, необхідна підтримка державного апарату. Основними методами цієї підтримки повинні стати інструменти непрямого регулювання економіки та інституційні перетворення, спрямовані на реалізацію конкурентних переваг України і створення технологічних українських ТНК.

Розробка та прийняття урядом постанов, в яких визначаються конкретні заходи державної підтримки з системним характером, є необхідним етапом. Ці заходи повинні спрямовуватися на формування українських ТНК і включати розробку стратегічної інфраструктури, впровадження глобально орієнтованого менеджменту та зміцнення позицій у країні базування.

Для зменшення негативного впливу зарубіжних транснаціональних корпорацій (ТНК) на економіку України, вважаємо за необхідне вжити такі заходи:

1. Регулювання діяльності іноземних ТНК:

- Розроблення законодавчої бази для контролю за входженням ТНК на місцевий ринок, з орієнтацією на національні інтереси;
- Надання переваг місцевим інвесторам для захисту національної економіки;
- Чітке регулювання форм присутності ТНК на внутрішньому ринку, включаючи передачу технологій та адаптацію новітніх розробок.

2. Забезпечення зайнятості та екологічної безпеки:

- Спрямування заходів на забезпечення зайнятості місцевих трудових ресурсів та відповідність інвестиційних проектів екологічним та санітарним нормам;
- Нормування використання внутрішньої сировинної бази для збереження природних ресурсів.

3. Мінімізація експорту сировинних товарів:

- Скорочення обсягів експорту сировинних товарів та переорієнтація на виробництво готових виробів з високою доданою вартістю;
- Підтримка галузей з високим рівнем технологічності та інновацій.

Створення вітчизняних транснаціональних корпорацій (ТНК) може бути стратегічним кроком для захисту економічних інтересів України та її подальшого розвитку. Нижче наведено кілька ключових заходів та рекомендацій для реалізації цієї стратегії:

4. Створення сприятливого середовища:

- Розробка сприятливого законодавства та умов для створення вітчизняних ТНК, яке б регулювало їх діяльність та стимулювало розвиток;
- Забезпечення прозорості та прогнозованості умов для бізнесу.

5. Підтримка інновацій:

- Сприяння створенню та розвитку інноваційних підприємств та венчурних ініціатив для підтримки розвитку новітніх технологій;
- Запровадження програм фінансової підтримки та інcentивів для інноваційних підприємств.

6. Формування повного циклу виробництва:

- Створення вітчизняних ТНК з повним замкнутим циклом виробництва, які охоплюють всі етапи від виробництва сировини до кінцевого продукту;
- Розвиток стратегій диверсифікації та горизонтальної і вертикальної інтеграції.

7. Співпраця з родинними корпораціями:

- Створення партнерських відносин між вітчизняними ТНК та родинними закордонними корпораціями на взаємовигідних умовах;
- Обмін технологіями, ноу-хау та кращими практиками.

8. Формування національних суверенних резервних фондів:

- Створення фінансових інструментів, які дозволять уряду інвестувати разом з великими корпораціями в національні суверенні резервні фонди;

- Використання цих фондів для підтримки стратегічних проектів та зниження інвестиційних ризиків.

У сучасних умовах глобалізації світової економіки, транснаціональні корпорації (ТНК) виступають основною динамічною силою в корпоративному бізнесі. Оперуючи на міжнародному ринку, вони відіграють ключову роль у зміцненні та розвитку глобальних економічних взаємозв'язків. Дії ТНК ґрунтуються на ретельно розроблених стратегіях, що спрямовані на з'єднання національних та регіональних ринків, сприяючи тим самим інтеграції та цілісності світового економічного простору [19, с. 35].

У центрі діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) розташована материнська компанія, що базується у країні свого походження. Вона забезпечує централізоване планування, управління та контроль за діяльністю своїх закордонних підрозділів – дочірніх підприємств, асоційованих компаній і філій, що розташовані у приймаючих країнах. Основною метою ТНК є досягнення максимального прибутку за рахунок використання доступних дешевших ресурсів виробництва, забезпечення доступу до ринків збуту та ризикового диверсифікації шляхом зменшення залежності від кон'юнктури в окремих країнах [31, с. 109].

На сьогоднішній день у світі існує понад 82 тисячі ТНК та понад 810 тисяч філій. Половина з 100 найбільших світових економік припадає на ТНК. Ці компанії, обладнані значними фінансовими та технічними ресурсами, спричиняють значні трансформації. Однак домінуючу роль у світовій економіці відіграють лише 500 потужних ТНК, що виробляють 80% світової продукції електроніки і хімії, 95% фармацевтики, та 76% машинобудування. Найпотужніші 85 компаній контролюють 70% усіх іноземних інвестицій. Це свідчить про те, що економічний вплив окремих ТНК перевищує не лише вплив окремих країн, але й регіонів світу. Транснаціональний капітал володіє третиною всіх виробничих фондів і становить майже половину світового виробничого продукту. Рішення ТНК щодо капіталовкладень та місць

розміщення виробництва визначають їхню значущу роль у розподілі світового виробничого потенціалу [32, с. 87].

Багато вчених визнають кілька причин активного розвитку транснаціональних корпорацій (ТНК), з якими можна погодитися. По-перше, це впливає з недосконалої ринкового механізму у реалізації власності на технології та виробничий досвід. В межах ТНК такі активи стають мобільними і здатними до перенесення в інші країни, при цьому зовнішні ефекти використання цих активів залишаються в рамках корпорації. По-друге, це включає додаткові можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності через доступ до дешевої або більш кваліфікованої робочої сили, сировинних ресурсів, науково-дослідного потенціалу, виробничих можливостей і фінансових ресурсів приймаючої країни [33, с. 116].

Однією з ключових причин активного розвитку ТНК є їх близькість до споживачів продукції іноземних філій, що надає можливість отримання інформації про перспективи ринків і конкурентний потенціал фірм приймаючої країни. Також важливо відзначити, що ТНК можуть використовувати особливості державної політики, зокрема податкової, в різних країнах, різниці в курсах валют та навіть втручатися у політику приймаючої країни. Додатковою перевагою є здатність ТНК продовжувати життєвий цикл своїх технологій і продукції. Однак, на наш погляд, основною причиною активного розвитку ТНК є їх можливість уникнути бар'єрів при входженні на ринок конкретної країни через експорт товарів та/або послуг, використовуючи прямі іноземні інвестиції [33, с. 117].

Вплив транснаціональних корпорацій (ТНК) на національні економіки надзвичайно великий і практично непереможний. Згідно з даними журналу Fortune, у 500 найбільших ТНК світу станом на 2022 рік працюють 65 мільйонів осіб, які представляють 36 країн. Загальний обсяг виручки від реалізації продукції цих компаній становить \$31,2 трлн., а сума прибутку – \$1,7 трлн [9, с. 41]. З цих даних видно, наскільки всебічна є діяльність ТНК.

Для підтвердження цього факту, важливо зупинитися та проаналізувати сфери діяльності світових транснаціональних корпорацій. Станом на 2017 рік діяльність ТНК щільно сконцентрована в сферах виробництва (60%) та послуг (37%). Такий широкий охоплення різних секторів економіки свідчить про всеосяжний характер впливу ТНК на світові національні економіки [34].

Транснаціональні корпорації (ТНК), зокрема найбільші з них, спеціалізуються в таких секторах, як нафтовидобуток та нафтопереробка, виробництво електроніки та електротехніки, автомобілів, хімічних та фармацевтичних виробів, а також продуктів харчування (таблиця 2.4). Для координації діяльності своїх філій у різних країнах, материнські компанії ТНК створюють спеціальні мережеві структури управління, які ефективно взаємодіють за допомогою передових інформаційних і комунікаційних технологій [7, с. 96].

Таблиця 2.4

Найбільші ТНК світу за даними на 2017 р.

№	Компанія	Країна	Вид діяльності
1	Вол-Март Огорс (Wal-Mart Stores)	США	Роздрібна торгівля
2	Стейт Грід (State Grid)	Китай	Електроенергетика
3	Чайна Нешнл Петролеум (China National Petroleum)	Китай	Видобуток і переробка нафти й природного газу
4	Сінопек (Sinopec)	Китай	Нафтохімічна промисловість
5	Роял Датч Шелл (Royal Dutch Shell)	Велика Британія	Видобуток і переробка нафти й природного газу
6	Ексон Мобіл (Exxon Mobil)	США	Видобуток і переробка нафти й природного газу
7	Фольксваген (Volkswagen)	Німеччина	Автомобілебудування
8	Тойота Мотор	Японія	Автомобілебудування

	(Toyota Motor)		
9	Еплл (Apple Inc.)	США	Технологічний сектор
10	Бритіш Петролеум (British Petroleum)	Велика Британія	Видобуток і переробка нафти й природного газу

Складено автором на основі джерела: [7]

Україна також приваблива для ТНК у галузях професійної та науково-технічної діяльності, фінансів, страхування, торгівлі та переробної промисловості (рисунок 2.3). Однією з привабливих умов для ТНК в Україні є наявність сировини, зокрема значних запасів різних видів сировинних ресурсів (вугілля, залізна та марганцева руди, сірка, ртуть, уран і т.д.) і наявність необхідного обладнання для їх видобутку. Також важливим фактором для ТНК є відносно низькі витрати на робочу силу, що робить Україну привабливою територією для їхньої діяльності [35].

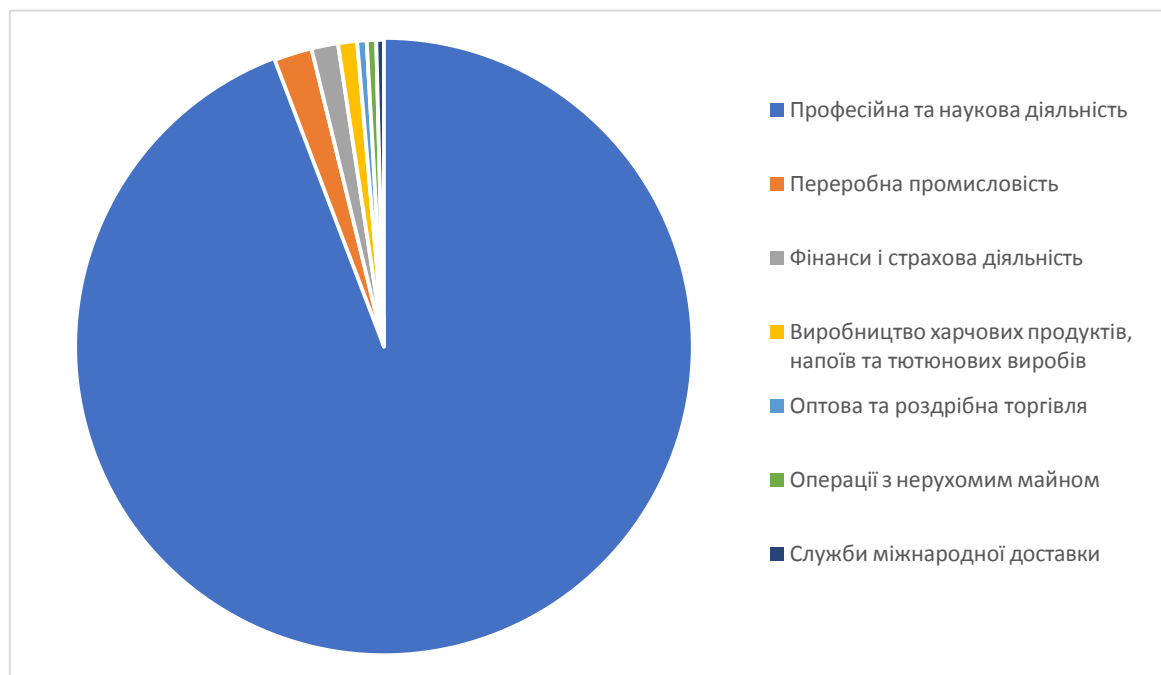

Рисунок 2.3. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України за видами економічної діяльності у 2017 році, у % до загального підсумку, (окрім тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської області та АРК)

Складено автором на основі джерела: [33]

Сучасні науковці та практики переконані в об'єктивній доцільності оресвободи діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) на території України, оскільки це відкриває можливості для залучення іноземних інвестицій. Зокрема, створення

сприятливого інвестиційного клімату є пріоритетним завданням сучасної держави, від якого залежить соціально- економічний розвиток та якість модернізації [33, с. 116].

Наголошується, що географія іноземних інвестицій від ТНК відрізняється від державної, оскільки найбільші обсяги здійснюються корпораціями з США, які виявляють невеликий інтерес до інвестування у вигляді державних позик та кредитів. Таким чином, інвестиційні інтереси на рівні макроекономіки та підприємництва мають свої особливості через розбіжність в цільовому динамізмі в сферах державного управління та ринкової економіки, яка визначена інститутом підприємництва [33, с. 116].

Однак, щодо країн, які виявляють інтерес до інвестицій, найбільший

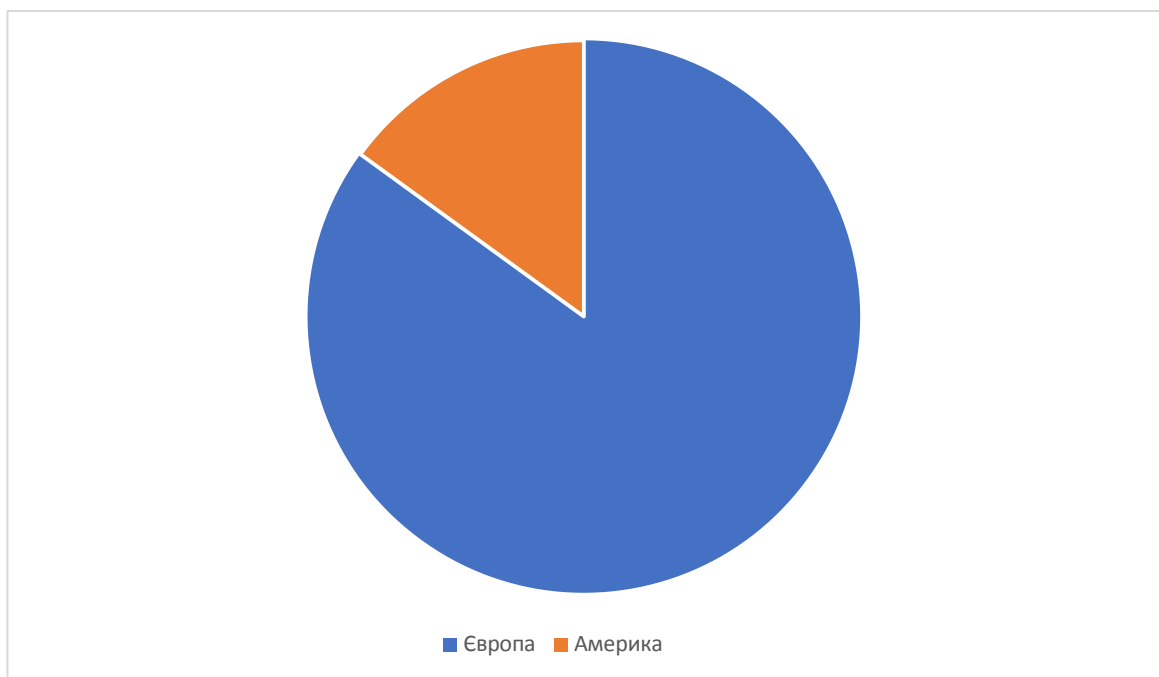

Рисунок 2.4. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України за 2017 р. (окрім тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської області та АРК)

Складено автором на основі джерела: [7]

притік прямих іноземних інвестицій в економіку України спостерігається з країн Європи. Географія діяльності ТНК на території України підтверджує цю тенденцію (рисунок 2.4).

Якщо йдеться про функціонування транснаціональних корпорацій (ТНК) у приймаючих країнах, їх роль не обмежується лише інвестиційними потоками та

обміном технологічними новинками. Такі корпорації також мають потенціал впливати на політичний та економічний ландшафт країни-господаря, що може призводити до перетворення її на джерело недорогих ресурсів та робочої сили. Давайте розглянемо детальніше позитивні та негативні аспекти діяльності ТНК в Україні [7, с. 92].

Позитивний вплив ТНК на економіку України включає збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій, росту податкових надходжень до бюджету та, отже, підвищення економічного зростання. Також слід відзначити впровадження інновацій, що сприяє модернізації виробництва та реконструкції основних фондів. Відкриття філій ТНК може допомогти зменшити рівень безробіття та підвищити кваліфікацію робітників. Крім того, високопосадовий персонал отримує додатковий досвід управління бізнесом. З точки зору торгівлі, відкриття філій ТНК сприятиме оживленню внутрішньої торгівлі та збагаченню ринку високоякісними товарами та послугами, а також сприятиме міцнішим зовнішньоторговельним зв'язкам. Всі ці фактори сприяють створенню позитивного іміджу держави [36].

Однак існують і негативні моменти. Розглянемо їх більш детально. Відкриття представництв ТНК може призвести до домінування їхнього впливу над національними виробниками, що призводить до ліквідації вітчизняних виробників. Крім того, транснаціональні корпорації отримують можливість контролювати найбільш перспективні сектори економіки та втручатися в політику ціноутворення. Одним із основних недоліків є можливість використання застарілих технологій та розміщення шкідливих виробництв без дотримання екологічних стандартів на території України [36].

У врахуванні вищезазначеного важливо, щоб стратегія уряду України була орієнтована на максимізацію позитивних аспектів діяльності ТНК та нейтралізацію негативних наслідків, керуючись визначенням національних пріоритетів у розвитку. Такий підхід вимагає уважного балансування і врахування інтересів як внутрішньої, так і зовнішньої сторін.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

3.1. Перспективи розвитку ТНК на світовому ринку

Інтернаціоналізація та її складова частина – транснаціоналізація капіталу – залучають до свого процесу десятки країн, включно з економіками, які перебувають за межами постіндустріальних країн. Особливий інтерес становить дослідження особливостей функціонування транснаціональних корпорацій (ТНК) у періоди криз, оскільки складнощі, пережиті ними, можуть слугувати своєрідною моделлю проблем нестабільності світової економіки та економіки окремих країн. ТНК справляють значний вплив на економіку держави, їхня діяльність лежить у сфері стратегічних інтересів держави та державотворчих інфраструктур, вони багато в чому забезпечують вимоги національної безпеки країни базування та здійснення внутрішньої соціально-економічної політики, сприяючи балансу інтересів: держави та економіки в цілому. Доведено, що процвітання або занепад країни значною мірою залежить від ТНК, які функціонують на її території. При цьому, згідно з поширеною думкою, механізм стабілізації ТНК пов'язують з особливою роллю частини її обігу, зумовленою внутрішньо-фірмовим переміщенням цінностей і товарів між материнською та зарубіжними дочірніми компаніями [37, с. 31].

Сукупний обсяг виробництва ТНК перевищує чверть світового ВВП; на підрозділи ТНК за межами країн базування (тобто країн, де відповідні ТНК зареєстровані та/або де розміщені їхні штаб-квартири) припадає близько 10,3% світового ВВП і 1/3 світового експорту. Незважаючи на глобальну кризу, економічна експансія ТНК успішно триває. Порівняно з передкризовим рівнем 2008-2010 рр., чисельність зайнятих на підрозділах ТНК за межами країн

базування зростає на 33,9%, обсяг продажів – майже на 35%, обсяг експорту – на 47,1% [37, с. 32].

Таким чином, популярні порівняння завищують економічну вагу ТНК відносно національних економік у чотири рази. Але навіть після внесення відповідної поправки виявляється, що за "економічною міццю" у 2010-2011 рр. компанія "Wal-Mart Stores" була порівнянна з В'єтнамом, "Royal Dutch Shell" перевершувала Марокко, а "ExxonMobil" трохи відставала від Словаччини. Цілком імовірно, що в найближчі двадцять років "економічна міць" найбільших ТНК виявиться порівнянною з ВВП таких країн-членів ЄС, як Чеська Республіка, Ірландія та Португалія. Водночас набиратиме сили транснаціоналізація малих і середніх компаній. Цей процес відображає загальний імператив діяльності бізнесу в глобальній економіці, пов'язаний із необхідністю об'єднання конкурентних переваг, що спираються на економічний потенціал (ресурсний, науково-технологічний, ринковий, агломераційний тощо) різних регіонів світу [37, с. 33].

Дію цих тенденцій можна з високим ступенем упевненості прогнозувати на найближчі два-три десятиліття. Що стосується більш довгострокових прогнозів щодо підвищення конкурентоспроможності транснаціональних корпорацій на світовому ринку, то вони з неминучістю потребують врахування не тільки економічних, а й також політичних і соціальних аспектів діяльності ТНК.

Домінуюча роль національних держав. У рамках цього аспекту зміцнення економічних позицій ТНК вестиме до зростання їхнього політичного впливу, що виявлятиметься в послідовному "захопленні" сфер регулювання, які раніше належали до компетенції держав і міжнародних урядових організацій. Насамперед ідеться про формування впливових глобальних бізнес-асоціацій, розширення прямого впливу на міжнародні організації, а також про створення приватних механізмів регулювання глобальних економічних процесів, включно з галузевими стандартами (зокрема, у фінансовій сфері) та правилами вирішення спорів [14, с. 155].

На тлі остаточного краху моделі "соціальної держави" зростаючий потенціал ТНК у сфері забезпечення економічних і соціальних потреб працівників і транснаціональна мобільність останніх призведуть до того, що принцип корпоративної лояльності візьме гору над принципом національного громадянства, перетворюючи ТНК на провідні центри формування транснаціональної громадянської ідентичності. У цьому корпоративному ландшафті національні держави і субнаціональні регіони конкуруватимуть не тільки за інвестиції ТНК як головний ресурс розвитку, а й за залишки національної лояльності "корпоративного громадянина" – як виправдання самого факту збереження територіального суверенітету [14, с.156].

І якщо перша тенденція може справедливо викликати занепокоєння щодо "всевладдя ТНК", то друга скоріше позитивна, оскільки спонукатиме національні уряди розгортати свою діяльність від абстрактних пріоритетів і доктрин у бік реальних потреб жителів країни [14, с. 157].

Взаємодія ТНК із національними державами. Зростання економічної могутності ТНК передбачає більш кооперативний варіант взаємодії з національними державами, міжнародними урядовими організаціями та суб'єктами громадянського суспільства. Структура управління глобальними економічними процесами, що виникає в результаті, спиратиметься на складне "павутиння" змішаних (за участю як державних, так і недержавних суб'єктів світової політики) і приватних механізмів, які ТНК створюють самостійно або в співдружності з провідними суб'єктами громадянського суспільства. Стартувавши у 2000 р. як ініціатива правозахисних НДО ("Global Witness", "Amnesty International") і компанії "DeBeers", Кімберлійський процес призвів до ухвалення у 2002 р [38-39]. Інтерлакенської декларації про систему сертифікації необроблених алмазів. Сьогодні дотримання положень цієї декларації – обов'язкова умова роботи учасників алмазної галузі. Рівнодійність інтересів у трикутнику "ТНК - національні держави - суб'єкти глобального громадянського суспільства" вирішальною мірою залежатиме від конфігурації коаліцій,

сформованих із конкретних питань. При цьому можливе формування коаліцій, досить несподіваних за складом [40, с. 44].

Спільна робота національних держав і суб'єктів громадянського суспільства Об'єднання зусиль національних держав і суб'єктів громадянського суспільства у справі радикального посилення регуляторних рамок для транснаціонального бізнесу та примусового "долучення" його до норм широко розумімої соціальної відповідальності, призведуть до того, що як чисельність, так і "економічна міць" ТНК виявляться в рази меншими, ніж за альтернативних сценаріїв, а своєюрідною "оазою" транснаціонального бізнесу можуть стати державні ТНК. У 2011 р. їх налічувалося близько 700 (близько 1% від загального числа ТНК, що оперують у світовій економіці), проте вони забезпечували 11% загальносвітового обсягу прямих іноземних інвестицій [8, с. 333].

У разі реалізації сценарію, що розглядається, їхня чисельність може зрости до 3-5 тис., а частка у світовому обсязі прямих іноземних інвестицій може перевершити 50%, утім, не стільки завдяки інвестиційній експансії самих державних ТНК, скільки завдяки різкому згортанню інвестицій приватних ТНК [12, с. 261].

Економічний ландшафт, що складається з гігантських державних ТНК і окремих паростків приватної ініціативи, які вижили, незважаючи на активне "витоптування" натовпами антиглобалістів із плакатами і "державно мислячих" чиновників, характеризуватиметься набагато нижчим рівнем транснаціоналізації та набагато вищим рівнем конфліктності, - адже в урядів країн-організаторів буде більше підстав бачити за діями державних ТНК не економічні мотиви, а таємні наміри. У будь-якому разі роль ТНК як двигунів глобального економічного розвитку буде серйозно похитнута. Винятком, можливо, стануть найменш розвинені країни. Їм і сьогодні простіше працювати з великими державними ТНК, що реалізують циклопічні проекти на особливих регуляторних умовах, ніж із сотнями приватних ТНК, для залучення яких треба

щодня проробляти копітку роботи з поліпшення інвестиційного клімату [5, с. 196].

Ключовим викликом для світової політики стає знаходження оптимальних механізмів включення ТНК у вироблення правил регулювання глобальних економічних процесів. Очевидно, що правила, розроблені без їхньої участі, мають мало шансів виявитися успішними [5, с. 198].

По-перше, ТНК мають у своєму розпорядженні повнішу інформацію про стан глобальних ринків і механізми їх функціонування, ніж національні уряди, і врахування цієї інформації необхідне для розроблення ефективних заходів регулювання. По-друге, участь ТНК у виробленні глобально значущих регуляторних правил виступає гарантією того, що політика регулювання не виплесне дитини разом із водою, невиправдано обмежуючи масштаби економічно ефективної діяльності в боротьбі з широко – і часом хибно – зрозумілими "джерелами нестабільності та неефективності" (це наочно ілюструє чимало обговорюваних зараз "рецептів" боротьби з глобальною фінансовою кризою). І, нарешті, по-третє, не можна скидати з рахунків ту обставину, що регуляторні правила, які розробляють без участі ТНК, що суперечать їхнім інтересам, мають мало шансів досягти своєї мети з огляду на те, що самі ТНК матимуть потужні стимули ухилятися від виконання норм, які їх не влаштовують. У цих умовах підвищення ролі ТНК у світовій політиці не тільки неминуче, а й бажане.

3.2 ТНК і перспектива розвитку в Україні

У сучасному світі, вплив глобалізації та транснаціоналізації стає визначальним для економік країн, особливо через діяльність транснаціональних корпорацій. Дії цих корпорацій суттєво впливають на економіку країн-реципієнтів та глобальну економічну систему. Вони приносять різноманітні позитивні наслідки, такі як інвестиції, поширення науково-технічних рішень, податкові надходження та створення робочих місць.

Незважаючи на перешкоди, з якими стикається українська економіка, такі як війна, втрати сировинних ресурсів та соціально-політичні труднощі, транснаціоналізація може стати економічним інструментом для встановлення нових пріоритетів у суспільному відтворенні, зовнішньоекономічній політиці та участі України у міжнародному поділі праці. Це може суттєво покращити економічну систему України у майбутньому.

Транснаціоналізація є важливим етапом інтернаціоналізації світової економічної системи, де зовнішні фактори зростають у важливості для розвитку національних економік та формування транснаціонального капіталу. Цей процес, який є проявом глобалізації, сприяє зміцненню світової інтеграції через глобальну діяльність транснаціональних корпорацій. Вони виступають каталізаторами транснаціоналізації та одночасно стають результатом інтернаціоналізації.

На сьогоднішній день, транснаціональні корпорації володіють значною часткою світового виробництва (близько 50%) та участю у світовій торгівлі та міграції капіталу (понад 65%). Ці дані свідчать про величезний вплив цих компаній на глобальну економічну систему і їхню здатність здобувати прибутки, що перевищують державні бюджети. Найбільше транснаціональних корпорацій розташовано у США, за якими слідують Китай, Японія, країни Європи (зокрема, Німеччина, Франція, Велика Британія) і Південна Корея. За прогнозами, країни, які активно розвиваються, такі як Індія і Мексика, невдовзі можуть конкурувати за кількістю транснаціональних корпорацій.

Транснаціональні корпорації, які діють в декількох країнах, забезпечують високу рухливість капіталу, технологій і робочої сили. Ці міжнародні компанії сприяють позитивному впливу на економіку країн-реципієнтів, проте при цьому несуть певні негативні наслідки. Зокрема, розширення присутності міжнародного бізнесу у податковій сфері може викликати збільшення податкових відрахувань до бюджетів країн. Дочірні компанії транснаціональних корпорацій, які працюють в Україні, є важливими платниками податків, сплачуючи різні види податків, такі як податок на додану

вартість, податки на доходи працівників, внески на соціальне страхування та корпоративний податок на прибуток.

Одним із основних джерел податкових надходжень, особливо для країн у процесі розвитку, є оподаткування доходів дочірніх компаній транснаціональних корпорацій. За оцінками ЮНКТАД, іноземні філії внесли близько 730 мільярдів доларів на рік у бюджети цих країн, і загальний внесок транснаціональних корпорацій у світі складає приблизно 23% від усіх корпоративних податкових надходжень та 10% від загальних доходів країн [35].

В Україні діяльність зарубіжних транснаціональних корпорацій розпочалася у 1990-х роках, спрямована на ринки споживчих товарів, пального та тютюнових виробів. Основні ТНК у секторі FMCG (швидкозберігаючі товари для повсякденного вжитку) включають Procter & Gamble, Unilever, Danone, PepsiCo, Nestle. Тютюнова промисловість в Україні переважно представлена філіями відомих американських та британських ТНК, таких як Reynolds, Philip Morris Inc., British American Tobacco. Крім того, у секторі пивоваріння інвестиції здійснюють скандинавські компанії Balticbeverage Holding та бельгійська ТНК Interbrue [36, С. 39-44].

Ці транснаціональні корпорації не лише створюють робочі місця та сприяють розвитку економіки, але й вносять суттєвий внесок у бюджетні надходження країн-реципієнтів, сплачуючи різні види податків, таких як податок на додану вартість, податки на доходи працівників, внески на соціальне страхування та корпоративний податок на прибуток.

Українські виробники залишаються під впливом реальної конкуренції, але транснаціональні корпорації (ТНК) утримують стійкі позиції на ринку завдяки кільком факторам. Перш за все, збитки ТНК в одному регіоні можуть бути легко компенсовані доходами з їхніх зарубіжних філій. Додатково, корпорації користуються сильним правовим і політичним імунітетом, що дозволяє їм пристосовуватися до умов бізнесу в Україні. Крім того, ТНК мають значний досвід у сфері маркетингу та рекламних кампаній, що підтримує їхню конкурентоспроможність.

Воєнні події призвели до значного спаду української економіки, відзначається рекордним зниженням ВВП на 33,4% лише за 2022 рік. Високий рівень безробіття, що склався на рівні 35% серед активного населення, становить серйозну загрозу. Пошкодження великих промислових підприємств та масова міграція мільйонів українців додають складнощі до відновлення економіки країни, що породжує сумніви щодо перспектив. З метою відновлення економіки, уряд України розробив 10-річний План відновлення, спрямований на трансформацію пріоритетних секторів та покращення умов життя та інфраструктури.

Уряд України визначив три стратегічні напрями для відновлення країни, орієнтовані на подолання наслідків військових конфліктів та економічної нестабільності [45]. Першим напрямом є трансформація ключових галузей економіки, зокрема оборонної, металургії, машинобудування, енергетики та сільського господарства в частині переробки. Другий напрямок передбачає покращення умов життя населення, що включає освіту, медицину та розвиток людського капіталу. Третій напрямок - відбудова зруйнованої інфраструктури. Протягом наступних 10 років План відновлення націлено на забезпечення включення України до топ-25 країн за показниками індексу людського капіталу та індексу економічної складності. Особливий акцент робиться на виробництві складних технологічних товарів (згідно з таблицею 3.1). У випадку сприятливих умов, приватні компанії, спеціалізовані в страхуванні від військово-політичних ризиків, можуть вступити на український ринок, що сприятиме повертанню інвесторів та стимулюватиме відновлення виробництва.

Таблиця 3.1

Очікувані результати впровадження Плану відновлення України

Всі 10 років		2023-2025		2026-2032	
Кількість проектів	850	Кількість проектів	580	Кількість проектів	270

Щорічний приріст реального ВВП	>7%	Фінансування	>350 млрд.дол.	Фінансування	>450 млрд.дол.
Фінансування	>750 млрд.дол.	Індекс Економічної Складності	ТОР-40 країн	Індекс Економічної Складності	
Індекс Економічної Складності	ТОР-25 країн				ТОР-25 країн
Індекс Людського Капіталу	ТОР-25 країн	Індекс Людського Капіталу	ТОР-40 країн	Індекс Людського Капіталу	ТОР-25 країн

Складено автором на основі джерела: [45]

На мою думку, перспективи участі України в процесах транснаціоналізації світової економіки у повоєнний період можуть бути

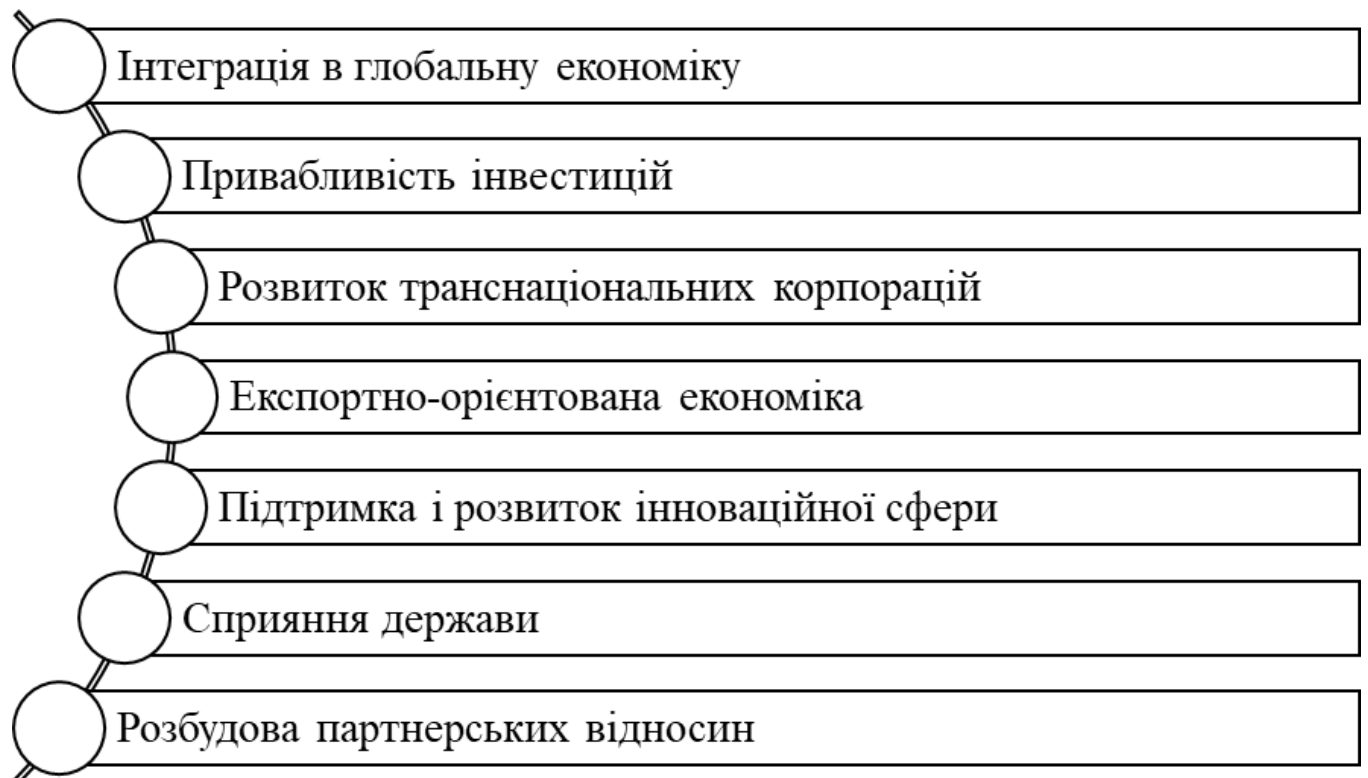

Рис. 3.3. Перспективи участі України в процесах транснаціоналізації світової економіки

Складено автором на основі джерела: [45]

наступними (див. Табл. 3.1).

Проаналізуємо більш детально кожну із наведених на рисунку 3.3 перспектив:

1. Інтеграційні процеси:

- Географічне положення: Україна, розташована між Європою та Азією, має потенціал стати ключовим транзитним коридором між ринками ЄС, Східної Європи та Азії, забезпечуючи широкі можливості для торгівлі та логістики;
- Ресурсний потенціал: значні природні ресурси, такі як земля, вода, ліси, мінерали, створюють перспективи для розвитку сільського господарства, енергетики, видобутку руд та нафти, а також виробництва екологічно чистих продуктів та відновлювальної енергетики;
- Людський потенціал: великий резерв кваліфікованої робочої сили, висока освітня база та науковий потенціал створюють умови для розвитку інновацій, дослідницької діяльності та технологічного прогресу;
- Торгівельний потенціал: широкий асортимент експортних товарів, сприяючи активній участі в міжнародних торговельних угодах, може підтримати розвиток експорту та залучення іноземних інвестицій;
- Інвестиційний потенціал: привабливість для іноземних інвесторів через низькі витрати на робочу силу, великий внутрішній ринок та доступ до ринків Східної Європи може бути підсилена поліпшенням інвестиційного клімату та захистом прав власності;
- Технологічний розвиток: Україна може розвивати високотехнологічні галузі, такі як інформаційні технології, програмне забезпечення та робототехніка, сприяючи технологічному прогресу та інноваціям.

2. Привабливість для іноземних інвесторів:

- Легкість ведення бізнесу: Уряд України активно впроваджує заходи для поліпшення бізнес-клімату, спрощення процедур реєстрації

підприємств та зниження адміністративних бар'єрів, що стимулює інвестиції;

- Стабільна законодавча база: наявність чіткої та стабільної законодавчої бази, регулюючої бізнес-процеси та захищаючої права власності, є ключовим фактором. Україна працює над поліпшенням правової системи та забезпеченням ефективного правового захисту, а також гармонізує своє законодавство до стандартів ЄС;
- Глобальний ринок: Україна має стратегічне географічне положення та доступ до великого ринку ЄС та інших країн. Іноземні інвестори можуть використовувати Україну як платформу для виробництва та експорту своїх товарів у різні країни світу;
- Інфраструктура: розвинена транспортна, енергетична та інформаційна інфраструктура є привабливою для інвесторів. Уряд активно працює над модернізацією та розвитком інфраструктурних проєктів, що сприяє покращенню умов для бізнесу та залученню інвестицій.

3. Розвиток транснаціональних корпорацій в Україні та їхній вплив:

- Трансфер технологій: входження ТНК сприятиме перенесенню передових технологій, ноу-хау, та кращих практик у сферах виробництва, управління та маркетингу, що сприятиме модернізації та розвитку національної економіки;
- Інвестиції в дослідження та розвиток: інвестиції ТНК сприятимуть створенню інноваційних центрів, науково-дослідних лабораторій та технопарків в Україні, сприяючи науковому та технологічному прогресу;
- Розвиток міжнародних партнерств: входження ТНК в Україну сприятиме створенню міжнародних партнерств та розширенню можливостей для експорту, підвищуючи міжнародну привабливість України як партнера для бізнесу;

- Розвиток локальних постачальників: участь ТНК може сприяти розвитку малих і середніх підприємств через створення нових робочих місць та підвищення економічного потенціалу країни;
- Підвищення конкурентоспроможності: участь в ТНК надасть українським підприємствам доступ до глобальних ресурсів і ринків, сприяючи підвищенню їхньої конкурентоспроможності, розвитку інноваційних продуктів та послуг і виходу на нові ринки.

4. Експортно-орієнтована економіка та її ключовий вплив:

- Розширення зовнішньоекономічних зв'язків: збільшення зовнішньої торгівлі сприяє привертанню іноземних інвестицій, передачі технологій та знань, а також відкриває нові ринки для українських товарів і послуг, інтегруючи країну в глобальну економіку та розширюючи її вплив;
- Диверсифікація експорту: розширення асортименту експортних товарів і послуг дозволяє Україні зменшити залежність від окремих ринків і ризиків, стимулює конкурентоспроможність українських підприємств;
- Залучення іноземних інвестицій: розвиток експортно-орієнтованої економіки збільшує привабливість України для іноземних інвесторів, сприяючи економічному зростанню та розвитку;
- Підвищення конкурентоспроможності: розширення експорту допомагає українським підприємствам отримати доступ до нових технологій, найкращих практик та інновацій, що покращує якість продукції та послуг, підвищуючи їхню конкурентоспроможність на міжнародному ринку;
- Розширення міжнародного впливу: активна участь в міжнародних економічних процесах робить Україну важливим гравцем на світовому ринку, підвищуючи її статус та геополітичний вплив.

5. Роль інновацій в участі України в транснаціональних економічних процесах:

- Конкуレントоздатність на глобальному ринку: інноваційність дозволяє українським підприємствам розробляти та впроваджувати нові продукти, послуги та технології, надаючи їм конкурентну перевагу на міжнародному ринку;
- Підтримка економічного зростання: інновації є двигуном економічного зростання, створюючи нові можливості для підприємств, підвищуючи ефективність виробництва, знижуючи витрати та привертаючи нових клієнтів;
- Залучення інвестицій: іноземні компанії зацікавлені у співпраці з інноваційними підприємствами, що сприяє залученню прямих іноземних інвестицій у високотехнологічні проекти та дослідження;
- Модернізація та розвиток національної економіки: інновації стимулюють модернізацію та розвиток економіки, сприяючи впровадженню нових технологій, підвищенню рівня освіти та наукового потенціалу, а також створюючи нові робочі місця;
- Сприяння розвитку глобальних мереж: інноваційна діяльність України сприяє її включенню в глобальні інноваційні мережі, обміну знаннями з іншими країнами, сприяє взаємодії з міжнародними партнерами та участі в спільних проєктах.

6. Роль держави в участі України в транснаціональних економічних процесах:

- Розроблення імплементація сприятливої законодавчої бази: держава відіграє ключову роль у створенні сприятливого правового середовища для бізнесу та іноземних інвесторів. Це включає розроблення та впровадження законів, які регулюють інвестиційну діяльність, оподаткування, трудові відносини та інші аспекти економічної діяльності, забезпечуючи правову стабільність та захист прав інвесторів;

- Підтримка економічних реформ: держава впроваджує економічні реформи, спрямовані на поліпшення бізнес-клімату та стимулювання економічного зростання. Це може включати спрощення адміністративних процедур, зменшення бюрократичних перешкод, покращення системи оподаткування, розвиток фінансового сектору, підтримку досліджень та інновацій;
  - Забезпечення стабільності і передбачуваності: держава гарантує стабільність і передбачуваність у сфері економіки через створення стабільних макроекономічних умов, контроль інфляції, підтримку фінансової стійкості та регулювання економічних процесів. Це створює довіру серед іноземних інвесторів і сприяє їхній активності в українській економіці;
  - Підтримка та розвиток людського капіталу: держава вкладає зусилля у розвиток людського капіталу шляхом сприяння освіти, підвищенню кваліфікації працівників та розвитку наукового потенціалу. Це сприяє підвищенню рівня знань та навичок працівників, що є важливим фактором конкурентоспроможності економіки, стимулює інноваційний розвиток та залучення інвестицій.
7. Партнерські відносини України в контексті транснаціоналізації світової економіки:
- Співпраця з міжнародними організаціями: активна співпраця України з міжнародними організаціями, такими як Всесвітня Торговельна Організація (ВТО), Міжнародний Валютний Фонд (МВФ), Світовий Банк та інші, є ключовим елементом її участі в глобальних економічних процесах. Це відкриває можливості для доступу до міжнародних ринків, залучення інвестицій і отримання фінансової та технічної підтримки;
  - Участь у міжнародних проєктах та ініціативах: активна участь України у міжнародних проєктах і ініціативах, особливо в сферах енергетики, транспорту, інфраструктури та цифрових технологій,

сприяє залученню нових технологій, інвестицій і знань. Це розширює можливості країни на міжнародній арені;

- Дипломатична активність: дипломатичні зусилля грають важливу роль у зміцненні партнерських відносин. Активна дипломатична діяльність допомагає укласти угоди та вирішувати спільні економічні питання з іншими країнами, сприяючи виробленню спільних рішень та обміну досвідом;
- Розвиток міжнародних партнерств: укладання угод, спільна участь у проєктах та ініціативах сприяють розвитку міжнародних партнерств. Це дозволяє Україні активно впливати на формування міжнародних економічних політик та зміцнює її позиції на світовій арені.

Отже, Україна володіє потенціалом і можливостями для активної участі в процесах транснаціоналізації світової економіки. Інтеграція в глобальну економіку, привабливість для іноземних інвесторів, розвиток транснаціональних корпорацій, розбудова експортно-орієнтованої економіки, підтримка інновацій, сприяння держави та розбудова партнерських відносин – всі ці фактори сприяють успішній участі України в процесах транснаціоналізації світової економіки. Забезпечення цих аспектів дозволить Україні залучати інвестиції, переносити нові технології та знання, розширювати свої експортні можливості та зміцнювати свою позицію на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

1. Отже, транснаціональні корпорації (ТНК) – це великі підприємства, які діють на міжнародному рівні і мають філіали, виробничі підрозділи та офіси в різних країнах. Однією з основних характеристик ТНК є їхня здатність пристосовуватися до різноманітних умов ринку та взаємодіяти з різними культурними, правовими та економічними середовищами. Роль транснаціональних корпорацій у глобальній економіці є надзвичайно важливою. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні міжнародного економічного зростання, створюючи робочі місця та вкладаючи в розвиток інноваційних технологій. ТНК забезпечують розподіл ресурсів, об'єднують технічний та фінансовий потенціал для вирішення глобальних завдань. З іншого боку, транснаціональні корпорації часто стикаються з критикою за недостатню увагу до соціальних аспектів та вплив на навколишнє середовище. Деякі звинувачують їх у експлуатації ресурсів та праці в країнах що розвиваються, що може призводити до нерівності та екологічних проблем. У цілому, транснаціональні корпорації грають важливу роль у формуванні глобальної економіки, вносячи свій вклад у технологічний прогрес, збільшення зайнятості та обмін товарами та послугами між країнами.

2. Вплив транснаціональних корпорацій на економічну систему є складним та має як позитивні, так і негативні аспекти. Позитивний вплив полягає в тому, що транснаціональні корпорації створюють нові робочі місця та сприяють зростанню економіки. Вони привносять інновації, передові технології та ефективні методи у виробництво, що може призводити до підвищення продуктивності і конкурентоспроможності країн. Транснаціональні корпорації можуть також забезпечити доступ до міжнародних ринків для малих і середніх підприємств, що може сприяти розвитку бізнесу та стимулювати експорт. З іншого боку, існують і негативні аспекти впливу транснаціональних корпорацій. Зокрема, вони можуть використовувати свою потужність для маніпулювання ринками та отримання конкурентних переваг, а це може призводити до монополізації ринків та зниження конкуренції. Крім того, деякі транснаціональні корпорації можуть вигідно використовувати ресурси та

працю в країнах з менш високими стандартами соціальної відповідальності та екологічними стандартами, що може викликати експлуатаційні проблеми та порушення прав людини. У цілому, вплив транснаціональних корпорацій на економічну систему залежить від конкретних обставин, політики країн та регулюючих механізмів. Важливо забезпечити баланс між позитивними ефектами їхньої діяльності та мінімізацією можливих негативних наслідків.

3. Транснаціональні компанії є, мабуть, провідними гравцями світового інформаційного ринку, визначаючи основні напрями його розвитку. ТНК безпосередньо і найчастіше позитивно впливають на формування інформаційних управлінських систем, проведення як фундаментальних, так і прикладних досліджень, розвиток і впровадження сучасних інформаційних технологій і методів досліджень, стандартизації інформаційних продуктів. Водночас вплив ТНК на інформаційні ринки не можна охарактеризувати як суто позитивний. Їхня діяльність може призвести до перекосів у розвитку економік країн, у яких ТНК базуються і здійснюють операційну діяльність. Що стосується ТНК в електроенергетичному секторі, то слід сказати, що консолідація активів, і, насамперед, концентрація і централізація капіталу, а також державно-приватне партнерство стали основними формами розвитку та експансії енергетичних ТНК, оскільки вони дають їм змогу повною мірою скористатися можливостями, наданими глобалізацією. Пріоритетна мета подальшого зниження витрат виробництва, особливо в умовах спостережуваного зростання світових цін на нафту і газ, збільшення витрат на пошуково-розвідувальну діяльність, дає підстави вважати, що цей процес ще не завершено, і слід очікувати на подальші корпоративні злиття і поглинання в енергетичному секторі світової економіки.

4. Слід зазначити, що фінансові схеми, які застосовують у державно-приватних партнерствах, з успіхом використовували під час здійснення великих приватних нафтогазових проєктів, починаючи з 70-х років ХХ століття. З того часу сфери застосування цих схем значно розширилися. Вони впроваджувалися як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, як альтернатива державного фінансування. Загалом державно-приватні партнерства застосовують у будівництві транспортної інфраструктури (платні дороги,

переправи, залізничні колії); енергетиці (приватні електростанції, що працюють на відходах ТЕЦ, газопроводи); водопостачанні; охороні здоров'я (будівництво й управління новими лікарнями); освіті (надання студентського житла і приміщень для освітніх установ); обслуговуванні держустанов. На сьогодні ТНК тісно переплетені із урядами багатьох країн, а тому політика є одним із їхніх основних економічних інструментів на сьогодні.

5. Транснаціональні корпорації (ТНК) визначають пріоритети свого розвитку в контексті глобальної економіки. Головні тенденції включають глобалізацію ринків, що передбачає розширення їхньої присутності та адаптацію до різних місцевих умов. ТНК вкладають значні ресурси у дослідження та розвиток, спрямовані на інновації та нові технології. Іншим важливим напрямком розвитку є підвищення уваги до соціальної відповідальності та сталого розвитку. ТНК зосереджуються на вдосконаленні своїх практик, спрямованих на збереження навколишнього середовища, зменшення впливу на здоров'я та соціальну справедливість. У контексті співпраці з Україною, ТНК можуть мати перспективи у ряді сфер, таких як енергетика, інфраструктура, сільське господарство та інші. Важливо забезпечити баланс між вигодами від іноземних інвестицій та збереженням національних інтересів та стандартів.

6. Роль транснаціонального бізнесу в економічному розвитку України виявляється надзвичайно важливою. Інвестиції та технології, які може принести транснаціональний корпоративний сектор, мають потенціал значно зміцнити та розширити економічний потенціал країни. Створення нових робочих місць, розвиток інноваційних сфер та можливість доступу до міжнародних ринків – лише кілька переваг, які можуть впливати з співпраці з транснаціональним бізнесом. Транснаціональні компанії можуть також сприяти розвитку людського капіталу в Україні. Через співпрацю з українськими університетами та освітніми установами, транснаціональні корпорації можуть допомагати в підготовці та підвищенні кваліфікації місцевих фахівців, що забезпечить наявність висококваліфікованої робочої сили, необхідної для ефективного функціонування та розвитку бізнесу в Україні. Після завершення війни співпраця з транснаціональним бізнесом може відігравати ключову роль у

відновленні та стабілізації економіки України. Інвестиції, нові технології, доступ до міжнародних ринків та інноваційні практики, які принесуть транснаціональні корпорації, можуть сприяти зростанню виробництва, підвищенню конкурентоспроможності та розширенню економічних можливостей країни. Важливо забезпечити сприятливе інвестиційне середовище та розвивати партнерські відносини з транснаціональними корпораціями для максимального використання їхнього потенціалу у сприянні економічному розвитку України. Успіх участі України в процесах транснаціоналізації залежатиме від реалізації ефективних стратегій привабливості для іноземних інвесторів, створення сприятливого інвестиційного клімату, поліпшення бізнес-середовища та забезпечення стабільності і прозорості управління. Крім того, важливо розвивати людський капітал, сприяти інноваційному підприємництву та науковим дослідженням, що стане основою для успішної інтеграції України в глобальну економіку. Загалом, перспективи участі України в процесах транснаціоналізації світової економіки є обіцяючими, але вимагають системного підходу та реалізації відповідних політичних, економічних та соціальних реформ. Посилення співпраці з транснаціональними компаніями, залучення іноземних інвестицій та передових технологій відкриє нові горизонти для економічного розвитку та підвищення життєвого рівня населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: [навч. посіб.] / Козак Ю.Г. Видання 2-ге перероб. та доп. - К.: Центр учбової літератури, 2018. С. 1118 .
2. Сушко Л. М. Транснаціональні корпорації : навч. посіб. / Л. М. Сушко ; Харківський національний економічний ун-т. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. С. 139.
3. Зав'ялова О. В. Транснаціональні корпорації : навч. посіб. / О. В. Зав'ялова, В. Є. Сахаров ; Національна академія управління. – Київ : [б.в.], 2008. С. 240.
4. Ханін І. Г. Теорія транснаціоналізації світової економіки : підруч. / І. Г. Ханін, І. Л. Сазонець. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. С. 280.
5. Рокоча В. В. Транснаціональні корпорації: [навч. посіб.] / Рокоча В. В., Плотніков О. В., Новицький В. Є. - К.: Таксон, 2001. С. 304 .
6. Якубовський С. О. Транснаціональні корпорації : особливості інвестиційної діяльності : [навч. посіб.] / Якубовський С. О., Козак Ю. Г., Логвинова Л. – К. : Центр учбової літератури, 2011. С 472.
7. Прохорова М.Е. Особливості та тенденції розвитку процесів транснаціоналізації в ХХІ столітті / М.Е. Прохорова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2015. – № 2. С. 88–98.
8. Транснаціональні корпорації : навч. посіб. / Дніпропетровський національний ун-т ; уклад. О. Л. Притикіна. – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2003. С. 40 .
9. Рогач О. І. ТНК і економічне зростання країн, що розвиваються : моногр. / О. І. Рогач. – Київ : ВЦ «Київський університет», 1994. С. 150.
10. Сазонець І. Л. Сутність та основні концепції діяльності ТНК в умовах глобалізації : моногр. / І. Л. Сазонець, Ю. М. Варич. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. С. 275.
11. Пехник А.В., Присяжнюк Ю.І. Транснаціональні корпорації у реаліях сучасного міжнародного бізнесу. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні

науки. 2018. Вип. 51. С. 82–90.

12. Манойленко Д.В. Держави та транснаціональні корпорації: проблема взаємовідносин (міжнародно-правовий аспект). 2020 р., Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2014. Вип. 29(2). С. 258–261.

13. Fortune magazin / Annual ranking of the world's largest corporations 2011 / Global 500. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2011/full_list/

14. [M.Kordos](#), [S.Vojtovic](#) (2016), “Transnational corporations in the global world economic environment”, 3rd International Conference on New Challenges in Management and Business: Organization and Leadership, 2 May 2016, Dubai, pp. 150-158.

15. Agricultural Bank of China. Forbes. URL: <https://www.forbes.com/companies/agricultural-bank-of-china/?list=global2000#27f9de6318d0>

16. JPMorgan Chase. Forbes. URL: <https://www.forbes.com/companies/jpmorgan-chase/?list=global2000#7be9fcac9fa9>

17. Аналіз розвитку світових ТНК: досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/8.pdf

18. World Investment Report, 2014. Матеріали офіційного сайту UNCTAD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2014_en.pdf

19. Болгарова Н.К. Транснаціоналізаційні процеси в економіці України / Н.К. Болгарова, Т.М. Паневник // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. С. 33–38.

20. Войтко С. В. Мотиваційний механізм активізації інноваційної діяльності промислових транснаціональних корпорацій / С. В. Войтко, І. М. Грінько // Україна: проблеми сучасних інтеграційних процесів : зб. наук. праць наук.-практ. конф. асп. і студ. – Київ, 2008. С. 382–392.

21. Рокоча В. В. Транснаціональні корпорації: [навч. посіб.] / Рокоча В. В., Плотніков О. В., Новицький В. Є. - К.: Таксон, 2001. С. 304.

22. Гавриш О. А. Диференціація промислових підприємств як

інноваційно функціонуючих виробничо-економічних систем // О. А. Гавриш, К. О. Бояринова // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – Київ : НТУУ «КПІ», 2015. – № 12. С. 417–424.

23. Caves R.E. *Multinational Enterprise and Economic Analysis*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 324 p.

24. Гавриш О. А. Інноваційний розвиток як необхідна складова економічної безпеки сучасних підприємств // О. А. Гавриш, Г. М. Черняк // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – Київ : НТУУ «КПІ». – 2014. – № 11. С. 451–455.

25. Hymer S.H. *The multinational corporation and the international division of labor*. In: Cohen R. B. et al. (eds.). *The Multinational Corporation: A Radical Approach*. Papers by Stephen Herbert Hymer. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 534 p.

26. Корогодова О. О. Напрями інвестиційної активності транснаціональних компаній / О. О. Корогодова, Я. О. Балаба, І. І. Сорокін // Бізнес Інформ, 2014. – № 7. С. 77–81.

27. Корогодова О. О. Транснаціональні структури у нафтогазовому комплексі / Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність : збірка праць XI (XXI) наук.-практ. конф, [09–10 квітня 2015 р.] – Київ : НТУУ «КПІ». С. 86.

28. Моїсеєнко Т. Є. Особливості побудови організаційних структур у процесно-орієнтованих організаціях / Т. Є. Моїсеєнко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журн., 2013. – № 3. С. 98–108.

29. Report on G20 Trade Measures: WTO OMC. – [Електронний ресурс].

–
Режим доступу: https://www.wto.org/english/news_e/news16_e/g20_wto_report_june16_e.pdf

30. Моїсеєнко Т. Є. Побудова процесно-орієнтованої системи управління підприємством як елементу стратегії сталого розвитку / Т. Є. Моїсеєнко // Ефективна економіка. – 2015. – № 11. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4533>

31. Ліснічук Ю. С. До питання транснаціоналізації підприємств

хімічної промисловості України / Ю. С. Ліснічук, С. В. Войтко // Міжнародна економіка: інтеграція науки та практики : збірник наук. праць [редкол. О. А. Гавриш (відпов. ред.) та ін.]. – Київ : ВПІ ВПК «Політехніка», 2011. С. 107–112.

32. Мекшун П.В. Позитивні риси та загрози транснаціоналізації економіки України / П.В. Мекшун // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 10. С. 84–88.

33. Пенська І.О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І.О. Пенська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3(80). С. 114–124.

34. United nations conference on trade and development / World Investment Report / The Shift Towards Services. Washington, 2022

35. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

36. Іванова М.О. Вплив ТНК на розвиток економіки України: переваги та недоліки / М.О. Іванова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://duep.edu/uploads/vidavnitstvo14-15/10103.pdf>

37. Venger, V. (2019). ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій, 2(4), 30-44. <https://doi.org/10.32750/2019-0204>

38. Materials of United Nations Conference of trade and development about transnational corporation acting on 2010–2017. URL: <http://unctad.org/en/Pages/themes.aspx>

39. Official site of Oliver Wyman, Global Consulting Group (2017), How multinational corporations can thrive in the new world order. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oliverwyman.com/our-expertise/insights/2017/may/how-multinational-corporations-can-thrive-in-the-new-world-order.html>

40. Рябець Н.М. Роль ТНК країн, що розвиваються, в умовах посилення диспропорцій економічного розвитку країн / Н.М. Рябець // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. – 2010. – № 2. С. 39–45

41. Герасимчук В. Г. Міжнародна економіка: [навч. посіб.] / Герасимчук В. Г., Войтко С.В.– К.: Знання, 2009. С. 302.

42. Зав'ялова О. В. Транснаціональні корпорації : навч. посіб. / О. В. Зав'ялова, В. Є. Сахаров ; Національна академія управління. – Київ : [б.в.], 2008. С. 240.

43. Бусол О.Ю. Транснаціональні злочинні угруповання та транснаціональні корпорації: межі корупційного симбіозу. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 154–159

44. Wells Fargo. Forbes. URL: <https://www.forbes.com/companies/wells-fargo/?list=global2000#63518d3024f5>

45. World Investment Report, 2014. Матеріали офіційного сайту UNCTAD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2014_en.pdf

46. Strong Capacity Drives Buyer's Market for Political Risk Insurance – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.marsh.com/us/insights/research/strong-capacity-drives-buyers-market-political-risk-insurance.html>

47. The World's Largest Public Companies. Forbes. URL: <https://www.forbes.com/global2000/list/#tab:overall>

48. The world's top 100 economies. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blogs.worldbank.org/publicsphere/world-s-top-100-economies-31-countries-69-corporations>

49. United nations conference on trade and development / World Investment Report / The Shift Towards Services. Washington, 2022

ДОДАТКИ

Ступінь вертикальної інтеграції ТНК станом на 2014 рік

№ п/п	Компанія	Країна	Видобуток нафти (млн. барелів/д)	Потужності з переробки (млн. барелів/д)	Ступінь інтеграції (%)
1.	Valero	США	—	2875	0
2.	EnCana	Канада	62	452	13,7
3.	Repsol	Іспанія	293	1233	23,8
4.	Marathon Oil	США	244	1016	24,0
5.	ConocoPhillips	США	871	2560	34,0
6.	ExxonMobil	США	1942	5571	34,9
7.	RoyalDutch/Shell	Великобританія	1619	3779	42,8
8.	Total	Франція	1340	2413	55,5
9.	Imperial Oil	Канада	247	442	55,9
10.	Chevron	США	1923	1833	104,9
11.	BP	Великобританія	2373	2127	111,6
12.	Hess	США	307	227	135,2
13.	Canadian National Resources	Канада	425	297	143,1
14.	Lukoil	Росія	1970	1135	173,6
15.	Sinopec	КНР	830	3026	27,4
16.	Petrobras	Бразилія	2146	2227	96,4
17.	PetroChina	КНР	2351	2256	104,2
18.	ENI	Італія	997	743	134,2
19.	OMV	Австрія	808	528	153,0
20.	Rosneft	Росія	2027	1137	178,3
21.	StatoilHydro	Норвегія	964	325	296,6
22.	Petronas	Малайзія	449	545	82,4
23.	PDVSA	Венесуела	2700	3105	87,0
24.	Petramina	Індонезія	940	992	94,8
25.	Pemex	Мексика	2622	1463	179,2
26.	Socar	Азербайджан	880	442	199,1
27.	NIOC	Іран	440	1857	236,9
28.	KPC	Кувейт	2700	880	306,8
29.	QP	Катар	1250	350	357,1
30.	LNOC	Лівія	1400	378	370,4
31.	Sonatrach	Алжир	2100	450	466,7
32.	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	10500	2020	519,8
33.	NNPC	Нігерія	2300	439	523,9
34.	ADNOC	ОАЕ	3000	500	600,0
35.	KMG	Казахстан	1550	193	803,1
36.	CNPC	КНР	2800	211	1327,0

